

МАРКО СЕМОВ
СЪСЕДИ... И НЕ САМО...

chitanka.info

Опознаването на една страна може да стане по различни начини. Като кацнеш на летището и постоиш половин час, си готов. Като те запечатат на митницата и те заопъват за подкуп — още по. Може и обиколка из страната, ако те бият времето и парата, да завъртиш. Работата тогава направо спи. И в кръчма като влезеш и си поръчаш една бира, по начина, по които ще ти я поднесат, по погледа с който ще те погледнат — пак става. С колата си пък, ако закъсаш и ти дотрябва помощ — чувствата ти към тая държава, според поведението на хората, които ще ти се притекат, или няма да ти помогнат, са в кърпа вързани. Даже може хиляди други добри работи да ти се случат — тази с помощта няма да я забравиш никога.

В по-ново време все по-често ми се случва да ходя на гробищата. И забелязах, че гробищата може би са най-доброто огледало за дереджето и културата на един народ. На паметниците пише всичко — и за миналото, и за днешния ден. Даже и утрешната съдба на този народ е написана там. Стига да има кой да чете...

Моите чувства към Турция датират от „дълбока древност“. Вече и така може да се каже. Бях седем-осем годишен и слабо помня причините, поради които едно турско семейство беше изгонено от родния си Кърджалийски край и настанено в старата къща на вуйчо ми, в Троянския балкан. Семейството имаше две момчета на моя възраст и с тях си спретнахме едно баскетболно игрище на сайванта на къщата. То се състоеше от един кош за сено, с който баба ми някога бе хранила кравите, но кошът се беше продънил и като така, заедно с други стари партакеша, беше захвърлен на сайванта. Работа за нас — закотвихме го до стената, подпряхме го да се не килка насам нататък, аз имах една малка гумена топка и играта започваше... От два метра, от пет метра — даже и от най-отдалечената точка на сайванта стреляхме в коша.

Имената на никого от тези хора не помня, но добре помня, че бяха много кротки и сговорчиви, не чух никога да се скарат, както ние да речем, за щяло и нещяло правим с емоционалната ми жена, не помня и на момчетата си да се караха, те също тъй бяха сговорчиви и отстъпчиви. Само за мен работа...

Не помня и кога тия турци са напуснали селото и къде са отишли. Преди да почине, има вече две години, вуйчо ми разказваше, че един от синовете дошъл във Видима, познал къщата и се отбил при

него. Бил, както може да се предполага, вече остаряващ човек, дошъл да види селото, да си спомни как са минали и къде част от младините му. Така научих, че били вече се изселили в Турция. Баща му и майка му отдавна правели калабалък около Аллаха, брат му бил жив и здрав...

Все от това време си спомням една зима. Други двама турци в селото, говореше се че са комунисти, бяха интернирани във Видима. Настанени бяха в Горското стопанство — двадесет и две-три годишни мъже. Не знаеха дума български. Единият беше каруцар, та често минаваше през селото, покрай бащината ми къща — дошъл да накупи за Горското едно друго от многостранката на бай Матю...

Той пък, като се качеше в каруцата и подкараше коня, започваше да пее. Все турски песни — бавни, провлечени. Идват отдалече песните му, от друг свят и също тъй далеч се приготвили да идат... Може би това бяха първите турски песни, които чух... Обичаше и да се закача с нас, децата, тоя турчин, научил беше на бърза ръка двацет, трийсет думи — и ние имахме към него особена симпатия. Жените коментираха как пеел, как говорел български, как карал коня... А когато жените коментират някого, те със сигурност го харесват... Неговото име вече помня... Казваше се Али... Другарят му беше мълчалив и затворен — повече стоеше в планината, имаше вид на боязлив човек и избягваше общуването с местните хора...

От времето на турското робство, турци в моя Троянски край не е имало. А тези, за които разказах, отдавна са се превърнали в далечен, твърде изпран и бледен спомен.

После съдбата ме дари с екскурзия — с кораб от Варна, през Дарданелите, до Неапол, от там през Мароко — до Либия. Спряхме в Истанбул. Сега със сигурност мога да кажа — който не е ходил в Истанбул, където и другаде да е бил, красотите с които Бог е дарил тая земя, не ги е видял... Истанбул е един от световните градове. Красота прелива в очите ти, препълва ги — още място иска, ала човешкото око, колкото и да е ненаситно — и то граници има. Ако влизаш в града откъм морето — а то е синьо, като всяко истинско море — виждаш най-напред как водата дели точно тук Европа от Азия. Тъй дели водата и града Истанбул, на две — азиатска част и европейска... И още отдалеч — може да има от петнадесет-двадесет километра, кубетата на джамиите и на нашата църква Света София тъй светят, сякаш отгоре

им са инсталирани прожектори. Заливът е тесен, но те води направо към сърцето на Истанбул. Там кондисва корабът, там го връзват о един от бреговете, а туриста пък го отвързва да превзема Капалъчарши.

Колко хляб даде тая Капалъ на брата българин по време на великите демократични промени. Първоначалното натрупване на капитали може да се зачена от кражбите в банките, от източването на капитали, но със сигурност може да се каже, че Капалъчарши отвори очите на българина за първата постсоциалистическа търговия — евтино да купуваш, по-скъпичко да продаваш, като го пренесеш до България... Така една част от българското население безусловно се научи да преглъща немотията, която тъй демократично се струпа на главата му... От тук купува стока — и то се знае като е евтина, няма да е най-високо качество, после я препродаваше на изстрадалото от реформите българско население.

Какво място е отредил Аллах на Истанбул, какви морски и от към сушата красоти му е дал не може да се разказва, то може да се види и почувствува, само ако му отидеш на крака... Със сигурност може да се каже, че това е един от най-красивите градове на света. Един път като ги видиш тия красоти, забравяне нямат. Такава прегръдка между суша и море могат да измислят само Господ и Аллах и то когато са в най-кефлийско разположение на духа. После като се връщах от Япония, правих, струвах — така уредих билета си, че да кацна в Истанбул. Имах няколко часа на разположение, направих си кефа — пак отидох на моста, който води към Капалъчарши, влезнах си в моята бирарийка, където бях сядал и преди, и си поръчах моята риба, току-що уловена в морето... Като сега помня лодките и рибарите. Лодките долу в морето, рибарите с възпретнати крачоли, стъпили в тях — хвърлят рибата горе на мостика, откъдето я барват чираците и направо в тигана... И от там — в чинията пред тебе. Работа има-няма за пет минути. Топла риба и студена бира. Какво му трябва повече на човек? Е, за тая бира, за тая риба и за този мост, по който като вървиш, се огъва и дъските му шляпкат върху водата — смених цял билетен самолет. Не, два свята смених. Онзи, с който идвах от Япония, с един супермоцнен, голям като текезесарски навес Боинг, с онези палави и весели момичета в него, които два-три часа те оставят да се мислиш за Бог, с нашия тесен, трополив Ту-134.

През Истанбул минава тази разлика между два свята и за съжаление Господ не ме сподоби с късмет за трети път да ида на онзи мостик, че пак да омеся рибата с бирата.

С такъв късмет не ме сподоби, ама с друг — да.

Разправяше ми кметът на Карнобат — Атанас Атанасов, при една случайна среща — как се сприятелили с една община в Турция, където хората говорели български...

— Как така турци ще говорят български? — недоумението ми като познавам турската асимилаторска политика, е пълно.

— Ами така — отвърща ми той — говорят го...

— Бре интерес!...

— Ние вече ходихме там — казва ми кметът... и те идваха тук — И да видиш какви срещи стават.

Не се колебах нито секунда, изстрелях си въпроса незабавно — кога ще ходят пак?

— След два, три месеца — отвърна той — искаш ли да дойдеш?

И ето ти го един ден, модерното чудо на 21 век, ЖИ ЕС ЕМ-ът звъни. Старинен български език чувам, като че го говорят отдавна покойните ми съселяни, от махалата на татко — Миховци, език на хора, които рядко са излизали по-далеч от селото... Език от миналия, а както после ще се окаже и от по-миналия век. Самият кмет на Черкез Мюселिम и карнобатският кмет Наско — седнали в тамошната кръчма и се сетили за мен. И поканата идва — ако искам за ден, ако искам за месец. Ако искам сам, ако искам с групата на Карнобат. Кеф ти риба, кеф ти рак...

Бях забравил за този разговор с Наско, забравил е мислех си пет пъти повече от мене и той. Кмет, малко ли ядове има на главата си, мене ли ще помни и моите мераци — да проверявам защо турците от цяла една община, и до днес говорят на старинен български...

Да, ама не, както казваше Петко Бочаров... Сериозни хора — сериозни работи вършат. Не забравят, както правим често ние — да обещаваме, и после да забравяме. Особено пък ако нямаме зор...

Месец май. Тия дни е валяло, но сега въздухът е чист и свеж като целувка на дете — както казваше Лермонтов.

Часът е осем — бели зори са още, дето се казва, но на площада в Карнобат е силно оживено. И как няма да е. Мама и татко изпращат челядта си в Турция — да представляват българската култура —

песните и танците ѝ. Млади хора са — всякакви могат да ги извършат на чуждата земя. Съветите следват един след друг — как да се държат, да не пият, да не пушат.

Няма нищо по-излишно от такива съвети, ама не се отказваме от тях...

Явил се е вече и кметът Атанас — сравнително млад мъж — бивш полковник и командир на поделението в града, тук е директорката на управление култура и образование на общината — Мария Златанова, тя пък — доскоро гимназиална учителка по литература, тук е и секретарката на общината Маргарита. Изпраща ни Стефка, тя остава тук, да държи властта... И то се знае, ние с жена ми също се киприм в калабалъка...

Шофьорът на рейса се явява пред нас, казва ни едно „добро утро“ на добър български език и моето удивление расте. Расте то и по една друга причина Той е с толкова бяла риза и така добре изгладена, че на нея лимон можеш да си обелиш. И вратовръзка турил — последен писък. И панталонът бял, чист, с ръб, на който молив да подстриш...

Дошли са късно през нощта — тръгнали вечерта от триста и повече километра и за да не безпокоят никого, спали в рейса. Шофьорска им работа — ще рече човек, те тъй са навикнали. Както се оказа по-късно обаче, работата не е до навик, а до нещо друго, за което надълго и нашироко ще разправам по-нататък.

... И рейсът такъв — подновено всичко в него — тапицерията чиста, да ти е драго да полегнеш на нея, облегалките като в японско такси — с колосани яки. И с бели забрадки, като певиците на Филип Кутев — наредени за наслада на окото една до друга, една зад друга... И ухае на левандо — на чистота, която викам си, скоро ще побългарим.

Пак не познах. Младите хора, младостта и бъдещето на Карнобат и България — и те със спрейове, с миризми и помади се запасили — чистота иде отвсякъде. И рейсът си е една най-цивилизована западна машина, пълна с цивилизовани хора — жив продукт на западните ценности.

Това, което ще видя в следващите дни означава, че тази крилата мисъл на нашия предишен президент можела да се каже и по друг начин — да обърнем очи и на изток. Имало какво да се види и там...

Не ми е минавало и през ума, че тръгвайки от тук, от разхубавения през последната година-две площад на Карнобат — ще кажа „Сбогом“ не само на изпращачите, но и на още нещо. Ще кажа, за разлика от Хемингуей — „Сбогом на Илюзиите“. На нашите български илюзии и най-вече на нашите политически илюзии, че България е изпреварила в това-онова Турция.

Било е... Сега пък Турция ни е избягала напред и не с година, две, а с много повече.

Каквото калпавите й продажни политици могат да направят на една страна и Бог не може да го направи!

Нека вече ви го представя нашия пилот, който ще води машината далеч на Юг. Името му е Ниат — млад е още — има-няма четиридесет години... И невероятно издръжлив човек — и на безсъние и на неподгъване на крак. Както ще се убедя в следващите дни, и на гостоприемство... Ще ми се да му извикам — така, както е яхнал машината и е бил триста и повече километра път, за да покаже любезност и домакинство, като безплатно закара нашата група до своята община, да вземе той да мобилизира още петстотин такива машини, че да натовари част от българския народ и да го откара в Турция, да обикаля, да гледа, да се диви и като се върне в България и тръгне на избори, да мисли. Като не ще да мисли, като не може да мисли — да не се чуди защо вече лапаме пепелака на Турция, че дори и на Албания. Никакво-значение няма, че нашите министри не спират да се хвалят какви успехи е постигнала България във външната и вътрешната си политика, при тяхното тъй успешно управление...

Но да не избързваме. Това хубаво утро, тази хубава България, на която Господ давал природа, но не й давал политици, не е за такива размишления сега.

Не сме извървели голям път... Младежта се е запасила с касети и току ги подава на шофьора, той ги подменя, а кметът ми показва природата, която се постила пред нас.

... Това отпреде ни са Бакъджиците. Никога не съм идвал по тези места. Странджа Сакар, земята е почти равна, с леки хълмове, които колкото повече отиваме на юг, наперват гърди и се въздигат — ала колкото и да се напъват, това не е нито Стара планина, нито Рила. Тези са кротки места — за никъде не бързат, на никого зло не искат да сторят.

Бакъджиците! Самият Йовков е пред мен — Индже войвода е пред мене. И конете му, които навалят надолу към равното. И ония жени в полето, които жънат, и старецът, който ги пази, само той е останал за да каже великата си народоведческа фраза — „Ний сме прости хора, ний сме като овци. Добре е да има кой да се грижи за нас, да ни стриже и да ни дои, ама и от вълци да ни пази“. Колко пъти съм мислил върху това изречение на стареца, над тази велика прозорливост на Йовков. Не зная друг писател да е бръквал с едно само изречение така дълбоко в душата на България, както го е направил Йовков. Една от най-големите драми на духа ни е натуряна в тези думи. „Прости хора“, разбира се, не сме. Народ можещ и надарен сме... Но че все чакаме чужденец някой да ни стриже и от вълци да ни пази — това — да. През цялата ни история все сме търсили покровител — който да свърши нашата работа, а в замяна, ние да му бъдем покорни, верни и предани.

И сега така се докарахме, че и от чужди страни хора си повикахме да ни стрижат. При това без да ни пазят...

Не само спомените за набезите на Индже войвода носят мъка по миналото. Защото мъката по настоящето е по-силна. И не могат да я разведрят нито редуващите се чалги от българската тийнейджърска страна, нито маанетата, които Ниат сколасва да вмести между нашенските касети от време на време.

Мъката идва отвън. От гледката, извън автобуса. От впрегнатите магарета и хора в някогашното тъй прославно българско рало... На стотици декари един орач — с магаре. И като гледаш магарето, напънало жили и орачът отзад, дважд повече — се питаш — магарето ли тегли ралото, човекът ли го тика, с онова, което е останало в жилите му. Целите Бакъджици, тази безкрайна Сакар планина е запустяла, буренясала, осамотяла. Няма хора, няма кой да работи, ребрата на някогашните текезесарски сгради покрай местата, където минаваме се четат, както едно време съм виждал в Монголия да се четат ребрата на оръфаните в пустинята коне, глозгани от хиени и докъллавани от лешояди.

Седмица след като бях написал тези редове, отворих сборник с разкази на Йовков и препрочетох разказа, „Индже“.

И ето какво прочетох: „Като че чак сега се отвориха очите му на Индже — та и той видя колко злочеста е земята, из която вървеше.

Пуст беше кърът — без стада, без звънци. Не виждали кой знае от кога рало, нивите бяха удавени в къпина и бурен, пътищата бяха тревясали. Не се чуваше даже птиче да пропее“.

И изтръгнах. Цели 125 –130 години са минали от тогава, а защо е пак такава съдбата на земята ни?... Историята ли си прави шеги и си повтаря гледки и мигове, човекът ли е тъй скроен, че да прави, да струва, все на едно място да се върти. Или глупостта и ориса му са все еднакви — мине се не мине време, повторят се. Иде до някъде човечеството, случи се нещо, тресне го по главата, човечеството вземе, че се върне там, от където е тръгнало... Ето ни и нас — българите — как се озовахме пак там, гдето бяхме преди сто и петдесет години... Аз лично нямам отговор на този въпрос.

Това, което имам е мъка... Ще се върне ли животът тук, ще се явят ли пак трактори, ще дойдат ли хора да обикнат тези места, ще се чуе ли пак някога жътварска песен — дори и да е тъжна като песента на Ботевите жетварки...

Няма кой да каже.

Забелязвам от няколко години насам, че като се съберат двама-трима българи, започват да говорят за отчаяната си орисия — държавата ни се разкапала, пенсиите никакви, старите хора предпочитат да мрат, отколкото да ходят по доктори — пари за лекарства нямат — докъдето стигнат дните им — до там... По-младите мислят къде да бягат от България и да се не връщат тук. Нямат работа, нямат пари... Убийствата вървят едно след друго, изнасилванията на бабичките — също тъй, човешкият живот вече не струва пет пари. Полицайте подкупни, съдиите подкупни, учителите даже и те...

Говорим, окайваме се, жалим се, мъка по държавата ни избива.

На две чашки ракия и сълза можем да пуснем за нейната разруха и изчезване. Ала толкоз. И пак като онзи старец, който трябва да е бил в полето някъде насреща, за където бърза сега турският автобус, се надяваме друг да дойде да ни реши работите.

След година, две, забравяме злото, което падналото вече правителство или партия са ни причинили и пак подреждаме крачка след поредната партия, след поредните илюзии. Към поредните избори...

Не познавам вече човек с когото заговоря ли, да не започне оплакването и констатациите, за това как е пропаднала държавата ни.

Ала това пропадане става пред очите ни, пред мълчанието ни, пред объркания ни поглед, който вече не види, както казваше Ботев — „добро ли, зло ли насреща иде“.

Цялата тази земя сега е пуста. Плаче за ръка, плаче за мотика. Преди двадесетина години, картината пак е била горе-долу такава, защото спомням си, давах на едно младо семейство по пет хиляди лева — равни горе-долу на сегашни осем — къщата да си направят, да се оземлят, да дадат сила на земята и живот, и младост на този край. Не стана. Сега вече никой не дава пари, никой и не мисли за съживяването му... Сега нашите политици мислят как да продадат и другата земя на България, чужденци да дойдат да я оправят.

И това ще е единственото нещо, което ще постигнат...

Наско дава команда „Стоп“ за по една цигара. Радостни възгласи. Ура-то избухва като от газирана бутилка. До сега никой не е пушил в автобуса. За сметка на това пък го правят навън. Изключението сме аз и жена ми... Българската младеж не познава никакви пориви и напъни да се отказва за сега от цигарите. Пафкането е мода, обхванала целокупното возило, както между впрочем е и навсякъде из милото ни Отечество... Срещу тютюнопушенето у нас никой не води никаква война. Горе долу така стои въпросът и с наркоманията. Даже един сащисващ нормалното мислене закон гласуваха нашите мили депутати — всеки има право на наркотик за себе си — стига да не търгува!... Боже мили, какви невежества и каква безотговорност към нацията са нахлули в парламента ни!!!!... Поне това да бяхме взели от Америка, поне това да бяхме научили. Ала когато политиката на една държава е насочила всичкия си смисъл към разграбването и приватизирането на тая държава, на кого му е до такива второстепенни работи като тровенето на младежите с тютюнев дим или с наркотици...

Иначе тая карнобатска младеж е дисциплинирана... Десет минути отпуска началството — десет минути. Не закъсняват, не се размотават, не мърморят. Наско, както ще видя по-нататък, е и педагог — не прави излишни бележки, не издава заповеди, които няма да се изпълнят. Старата и добра българска казарма, вече и тя продадена и разсипана, го е научила на това...

По пътя, освен магарета впрегнати в каручки, застигаме също така и „москвичи“. И те вече станали дръгливи. Очукани, ръждясали, прогнили — четиридесет-петдесет години обслужват човека. От къде

пари за друга, по-святна кола... Другите коли са назад в големите градове, където стават големите далавери. И пътят е вече само за москвичи и магарета. Назобай, нарешетен с хендеци, в които като завали дъжд и ги напълни, както тия дни беше валяло, като скочиш в тях, може и там да си останеш. Тежко и горко на кола, която съдбата е орисала по такъв път да върви. Ала Москветата вървят. Тропат, лопат, вдигат пепелака — отиват към Свиленград... Или идат от там. По този път не ни настигат лъскави возила, не се виждат ояли се, лоясали мутри в тях, заедно с онези самодоволни мутрески, които гледат язвително и предизвикателно целия мизерен околен свят. Тях ще ги видим малко по-късно, когато съдбата ни събере с големия път, който избягва такива траншеи, и цепи от Белград, а и от по-далеч през Хасково за Истанбул...

В Свиленград Ниат дава нова почивка, този път за тоалетна и за по още една цигара... Изправя се Ниат встрани, да не притеснява никого, до него е резервният шофьор, който през цялото време си мълчи, но следи най-внимателно какво става в рейса, кой от какво има нужда и изобщо как върви пътуването. Той е женен за сестрата на Ниат. И трети един младеж има с тях, който ми направи впечатление почти толкова силно, колкото и ризата-ножче, с която е облечен Ниат. И не толкова с дънките си — дънки като дънки — каквито можеш да видиш навсякъде по света, колкото с онова забравено вече у нас покорство и чевръстост, с което помощник шофьорите обслужваха някога и у нас шофьорите. Още с тръгването седна на пътеката, по която се качваме и сякаш беше един екстрасенс — отгатваше всяка потребност и нужда нещо да се свърши без никакви приказки и уговорки... Облечен бе с дънки, с дънкова риза също тъй — работен екип, като за работата, която като обслужващ персонал вършеше. И я вършеше тази работа с най-видимо желание.

Тези хора започват да ме връщат назад, доста назад в годините, когато хората наистина си вършеха работата с обич и желание...

В Свиленград като в Свиленград. Ако мине някакъв такъв пътник като нас да го посъживи за час-два, мине. Като не — празен площад, сладкарницата — и тя празна. Вътре, както някога казваше моя земляк Ангел Балеvски — вместо бай Колю и празния тезгях за месо, стои една девойка — не й се много приказва, макар че от сутринта я някой е поискал от нея едно кафе, я не...

Турците са застанали прави до една ограда, облегнали са се и кротко чакат нашенската младеж да мине през тоалетната. Не бързат. Не показват изнервеност. Не си правят забележки един на друг, нито пък на нас — пасажерите... Да гледаш и да не вярваш. Нашенци да бяха на тяхно място, досега да сме се изпокарали, че даже и намразили. Само един Господ знае колко пъти щяха да си погледнат часовника, колко пъти да се намръщят, че се бавим и че им убиваме времето за ракията... Отидох при тях, заприказвахме се. Заслушах се във всяка дума...

Няма никакво съмнение — темата за тези 4–5 хиляди турци, които живеят в една община — Черкез Мюселим, и говорят на български, ме е силно развълнувала. Нямам засега никакво обяснение, от къде накъде тези хора ще говорят български. Е, едно обяснение, то се знае, всеки читател ще извади, ако ги впише в „екскурзиантите“, които през прославената 1989 година напуснаха България... Сега, като сме се разприказвали си мисля, че този български език, на който те говорят, е на няколкостотин години. И оттогава там си останал — застинал, непомръднал, една нова дума не турил отгоре си.

И ми идва мисълта, ние какво правим с днешния си български език, как безотговорно го мърляме, как го пълним с чуждици, с изкривени думи, взети от къде ли не — кога от простотия, кога от мерак да се докараме повече европейци и на по-учени да се направим...

Екскурзиантите, както иронично ги нарекохме тия жертвани хора — ако говорят български, го говорят добре. Тези явно не са от тях.

И като се заслушвам сега в този език, както и отподир като говорих със земляците им, като заприиждаха към мен онези старинни и живописни думи, малко приказват, много казват — все ми идеше да извикам: „Боже какъв език сме имали, боже какво чудо сме утрепали или сме на път да утрепем“...

Отлагах разпита защо говорят български за по-нататък, ала тук докато младежта се облекчаваше срещу ония срамни двацет стотинки, които си длъжен да дадеш в каквато и нечистотия да нагазиш, и докато се разправяха кой ги има и кой не, приказката сама си дойде.

— Нашите деди са от България — казва Ниат. Било е 1878 — 1880 година. Ниат, вижда се, е най-осведомен. Неговият шурей мълчи повечето време, защото зъбите му са развалени и макар, че е 40-

годишен, не събрал пари „да се скаряса“, както той казва. Кани се да идва в България, имал роднина в София — зъболекарка — тя щяла да му ги направи по-евтино. Кандидат-шофьорът, както го наричам, пък си мълчи по друга причина — говори чичо му. По-възрастният човек като говори — по-младите стоят по-назад...

Имам в София едни съседни — бащата като заговори, майката го прекъсне — тя да каже. Ако обаче тийнейджърът им е там, той сече пък майка си — той най-знае, той най-разбира.

При тези тук не е така. Нещо старо, патриархално се е запазило и аз сега отново виждам колко много красота има в живота на патриархалния човек. Споменът за топлата сила на патриархалността ме хваща и не ме пуска до последния миг, когато ще си кажем сбогом и дълго ще махаме с ръце на селището...

Та Ниат ми казва, че прадедите им дошли от Ловешко... Трепвам... Нали и аз съм от тая земя...

— От кои села — питам.

— Ами едни са от Галата, други от Градешница. И малко от Български извор... Войната ги уплашила... Ама не само тя...

И ми разказва Ниат една твърде необичайна история. Първият изселник от България, се бил с руските войски около Плевен. Ранен бил, на умиране бил. Кажичи-речи умрял си бил, изоставен в един шанец... Минали през нощта турски войници, намерили го, взели го с тях, лекували го... И го излекували. Заедно с отстъпващите турски части, се озовал в Турция... Уволнил се, започнал да търси работа. Отишъл в Истанбул — град голям, прославен... Хванал се тук на обща работа, хванал се там — не му „биндисало“... Нямало какво да тежи на рамото му, та тръгнал на Север... Стигнал един град, стигнал втори. Й там се завъртял, и там същото. Чуждо, непознато... На всичкото отгоре бил селянин, налитала му душата за селска работа. Тук земя, там земя... Стигнал до земите на днешната община — Черкез Мюселим. Там имало останала само една къща на черкези, другите се изселили към Истанбул. Та този черкезин — два дни по-късно Ниат ми показва неговата къща, го приел добре.

— Земя — рекъл — има колкото щеш — хора няма.

— Ще се намерят хора — отвърнал нашенецът.

— Ела тогава — рекъл черкезинът — и му показал огромния безлюден и необработван кър.

— Тичай — рекъл той — колкото изтичаш — султанът ще ти дари земята.

И той се затичал. Сключил вечерта обръч с мястото, откъдето тръгнал. Оказало се отподир, че изтичал седем хиляди декара.

Само че не умрял като героя на Толстой, а белязал изтичането място — два дни забивал колчета, макар че нямало кой да вземе земята. И се върнал в Галата. Вдигнал още хора. И мъже и жени. Децата оставили. Дошли пак тук, в това някогашно черкезко село.

Построили къща — една, две, помагали си... Един от тях се върнал, довел още хора... И тъй, докато за 125–130 години станали днешните около пет хиляди души.

— Ами езикът — питам Ниат...

— Езика го говорим всички — освен най-малките — децата. Ама и те разбират. Само дето не можем вече да пишем и да четем. Един покъсен пришълец имаме в Общината, само той знае да чете...

— Добре, защо ви е българският език — турският не ви ли стига?

Ниат е затруднен. — Довечера ще питаме стария — отвърща — той по-знае.

„Старият“ е баща му... С него ще се видим наистина още довечера. Хубав, достолепен човек, минал ги вече осемдесетте, ала се държи...

Ала до довечера има време. Има свят да видим и път да пътуваме...

Хълмовете пред нас стават все по-мъжкари. И някой от овоцните градини, които се явяват през погледа ни са били мъжкари, ама сега не са. И те вече превили клони, засъхнали, готови за печката. И тях ги чуваш като викат от болка, и те готови да изохкат под брадвата или резачката, както ние всички вече охкаме...

И на един от хълмовете — кръст. Висок, сублимен, както би го нарекъл Гео Милев, непостижим... И така му намерено мястото, че да се вижда не само от десетки километри, но и от всяка страна, на която може да застане човек — и в българско, и в турско... Не се намери човек да ми каже кога е вдигнат този кръст. Сигурно е едно, че е вдигнат от българин, защото, като идваш от Турция, да разбереш, че от тук нататък започва християнска земя и християнска държава —

България. Да се знае! — както са писали някога в своите преписки по-първите хора на духа ни.

Как силно и стъписващо стърчи на фона на небето този кръст... Стои висок, дързък, даже застрашителен.

Трябва да има хроники и хроники — кога е възправен този символ на вярата ни тук и причината, поради която е изправен. Все си мисля, като знаей какви са битки водени тук — че е било преди, или след Балканската война. Никъде другаде такова внушение не съм видял, никъде другаде такова предупреждение за християнската земя, която оттук нататък започва, не съм срещал. Нито в Добруджа, нито по Западните ни покрайнини.

И отпреди ми идва Антон Страшимиров. Такъв, какъвто тогава е бил — четиридесетгодишен, облякъл прост войнишки шинел, доброволец — дошъл в окопите на Балканската война, да газни калта заедно с войниците — прости момчета от селата около София, обикновени българи и чрез тях да ни открие психологията на българина. Чрез тях да види как се държат с началството — и да напише, че „българският войник не мижи пред никого, даже и пред генералите си“. Вижда им кусурите, осмива ги даже. „Българинът — ще каже той — не благоговее пред никого“. Писател!... А не графоман... И ще ги гледа той тия войничета на новоосвободена България, ще следи и изучава какво прошива душите им като получат писмо, че либето си хванало друго либе или, че направо се оженило, че нивата стои неизорана, защото бащата загинал в другата война — предишната и няма кой да оре и сее, че кравата се отелила, че ябълките тая година родили... Прости работи, човешки, български, ала в тях душата на цял един народ се свряла. И той големият писател — дошъл тук да я види, тук дето земя и кръв се омесват, да я усети...

Пак по тези места, турски куршум е приковал в земята Иван Черен, поета когото Страшимиров толкова е обичал. От кръвта му са изникнали храсти. Може би ето онзи, покрай който завива пътят, или може би онзи, по-далечният. Може би под всичките тези розови храсти да лежат български, или турски войници, оставили кръвта и костите си тук.

Сега наоколо е тихо и спокойно. Отдавна войната си е отишла, отдавна е паднала Одринската крепост, считана някога непревземаема.

Няма непревземаеми крепости там, където има предателство. Турчин предал срещу подкуп плана на най-голямата и най-непревземаема за времето си крепост на наш българин, той го предал при строга тайна на български генерал.

Не това ме вълнува сега — зная че след малко ще влезем Одрин, на мен ми се иска още малко да поседя с българските войничета, с момчетата на Страшимиров, още да погледам тяхното влизане в града, тия довчерашни деца, родени кажи-речи в робство, как маршируват като победители в империята, която е била на път да затрие Отечеството им.

И как се държат само, какви достойнства излъчват. Войници — победители. В превзет град, където има момичета, където има вино, където има всякакви благини, за които те са зажаднели...

Влизат в една изба. Командирът им позволява да се почерпят. На войската победителка от край време всичко е позволено. Някой от войничетата стреля в голямо буре с вино. Шурнало виното. Две-три от войничетата се нахвърлят да пият от него. Обаче друг се изпречва отпреде им. Запушва дупката и ги пита — Вие копали ли сте го това грозде, подрязвали ли сте го, та посягате на труда на човека?...

Боже колко морал е имало у хората тогава!!!

И още... Горе по балконите на главната улица, по която минават войниците-победители, са насядали на кафе щерките на чуждите дипломати. И малко им пука на тях, че тези които маршируват долу, са победителите. Те са чужденки. За тях войната е клюка и развлечение, както и тези зажаднели не само за вино, но и за момичета балканджии...

Хвърлят им момичетата погледи. И закачки им хвърлят... Победителите вдигат за секунда око, напълват го с мерак, ала дисциплината, дългът към България, достойнството ѝ, прибира бързо погледите. Крачката, която бият е по-важна за България от техните мераци.

Какви времена, какъв морал, каква отговорност пред Отечеството.

Сам Антон Страшимиров не вярва на очите си — и се пита — как биха изглеждали тези млади кокони горе и тези войничета маршируващи долу, ако не бяха с български дрехи, с българско левче

на такето, и с българско победно знаме най-отпред, ами да речем французи, или италианци...

Аз и сега се вълнувам и сега ми иде да извикам от възторг пред тези отдавнашни покойници, които чрез перото на историци и това на Страшимиров ни оставиха примери, които на много работи и достойнства биха могли да ни научат, стига да има някой, който да иска да се учи от миналото. Ала както е известно, от историята никой не се учи... Романът „Вихър“ на Антон Страшимиров — за съжаление е малко известен и колкото е бил известен толкова е и забравен. Ако имаш време от тичане да оцелееш и ако още малко родолюбие ти е останало в душата, направи си труда читателю, намери този роман и го прочети... И не само ако път ти се отвори по тези места...

Та на много мисли наведе този кръст, така страховито възправил се на хълма, възмогнал се в небето, покрил всичко, покорил всичко наоколо. — И сила национална иде от него. И внушение иде. И предупреждения изрича.

И християнската вяра изведнъж става някак си реална, истинска, както реална и истинска ще стане не след дълго ислямската вяра, когато се вдигнат в небето копията на първите джамии, които ще видим навлизайки в съседната страна.

Стоят едно срещу друго този кръст и джамиите. Няма и километър да ги дели. И един въпрос напирва в душата ми — кого вардят те, какво стана с човешкия род, че от как се е пръкнал и появил по тези и по други земи, той все се върти и оглежда под кое духовно знаме да се подреди — конфуцианското, ислямския полумесец, или пък християнския кръст.

От както излезе книгата „Сблъсъкът на цивилизациите“ — този вечен въпрос, тази вековечна разпра на човечеството — хептен взе първо място в предсказанията за бъднините на света.

Наскоро гледах по нашата телевизия филма „Осъдени души“ по романа на Димитър Димов. И там същата тема — фанатизма, а защо не и вярата, които държат човека здраво в ръцете си и не го пускат и не го дават на другите сили и ветрове, които духат по това наше немирно земно кълбо.

Този кръст, възправен така могъщо тук, сякаш по него християните да се изкачат до сами Бога, е знак. И навярно всяко време си тълкува по своему този знак... Както ще видя не след дълго — и не

всяка джамия е сборище на фанатици. Менят се времената, донякъде се менят и хората, и тези които застават под Божия кръст или под погледа на Аллаха, и те също тъй. Дали ще се окаже прав в своето опасно пророчество Хънтигтън, когато ни предупреждава, че бъдещите цивилизации ще се формират на основата на религиите, и че бъдните войни пак от там ще дойдат. Ще потече ли пак кръв под този кръстен знак, вдигнал се така високо, или пък около джамиите в съседната страна, както е било в нашата история. Могат ли тези два свята да ни скарат пак и да ни докарат до кръв?...

Няма отговор на такъв въпрос, когато става дума за вяра, а и за интереси, които твърде често се крият зад нея. Може да се окаже прав американецът — може и да сбърка. И дано е тъй. Защото другото го знаем — познато ни е, яли сме му попарата, превързвали сме му раните, копали сме му гробовете...

Остава зад нас България. Отпреде ни иде друго... Иде турското Капъкуле и преди него българското Капитан Андреево.

... Преди четиридесет години съм бил тук. Млад журналист още, жаден да види всичко, да опита всичко, да познае всичко.

Затова не чувам нито маанетата, нито чалгите в рейса. Другаде съм. Едва се измъкнах от властта на кръста и друга власт ме пое. Наближаваме границата. Скоро ще се появят българската митническа и гранична власт. И с тях един спомен...

Бях в Димитровград, в бодра социалистическа командировка. Отивам при Главния редактор на Димитровградския вестник — Митко Иванов. След много години той ще стане професор Митко Иванов и ще преподава история на българската журналистика във факултета по журналистика. Съдбата ще ни събере в една стая... Над главата на единия ще бъде Стамболов, на другия — Захари Стоянов...

Преди четиридесет години, свършили каквото свършили по моята редакционна задача, Митко ме пита — ходил ли си на турската граница...

— Не съм — отвърщам...

— Хайде да отидем — казва той.

Сядаме в колата на редакцията, по пътя настигахме други коли. Интересни са ми, млад съм, нямам двадесет години, времената не са като днешните, непристъпни бяха границите, затова вълнението ми е силно. До този момент само веднъж съм престъпвал на чужда земя и

то на една крачка в нея — Калотина... Стъпих и се върнах... До мен стоеше български войник, пазеше ме да не избягам в Югославия...

Сега идва втора възможност... На кого да разказвам какви вълнения бяха тогава. Чужда земя, пълна като нашата пропаганда с врагове, които всеки миг могат да посегнат на мирния и щастлив труд на нашия народ... И Митко моля ви се, ми предлага това приключение... Да ида на границата. Там където е забраненото, където са враговете...

Тези, в колите, които настигахме, са щастливи хора, те са къде-къде преди мен в живота си... Те могат да минават граници, имат разрешения да виждат светове, имат открити листове, каквито Митко е извадил сега и за нас... Оглеждам ги, какви хора са те, с какво са различни от мен... Отговорът е ясен, но въпросът е лош. Той не беше за задаване по онова време... Помня военната застава. Влязохме в канцеларията на началника на заставата. Малко общи приказки, те са приятели с Митко и той ни зададе странния въпрос — да покани ли и турския си колега — началника на турската застава. Ама че интересно... Митко е бил тук и друг път, познава и единия и другия, аз гледам като дивак, само че не хванат в гората, както се казва, а на пъпа на София. И дойде турският началник. И кафе се направи и ракия се извади. И приказка най-добронамерена и човешка тръгна на български език. Турчинът го говореше дип добре. Аз немея. Не било толкова страшно... Ето ги тия най-първи врагове, как човешки си приказват.

Работата не свърши с ракията, с която почерпи българският военнотначалник. Турчинът реши да се отсрами. Извика си колата, качи ни в нея и ни закара в Одрин, на кафе и на рахат локум... Минахме „нелегално границата“. С неговата кола.

Това видях Одрин!... Ала вълненията ми бяха толкова силни от това мое първо излизане в чужбина, че малко запомних — сладкарничката, младото момче, което ни поднесе „каавето“ и рахат локума. После обратно. Колко му е... Одрин е на десетина — петнадесет километра от границата...

... Четиридесет години са много време. Построени са нови сгради на границата... И всякакви бараки. Тия трябва да са изникнали в новото време, защото са предимно магазинчета — доста слъоскани и нескопосни. Кой както могъл, бързал да ги струпа край пътя и да изкара някой лев в тарапаната на прехода.

Първоначално натрупване на капитала. То не разбира много от естетика. То разбира от убийства, от насилия, от кръв... Кръв няма, ала ни предстои в тоя шпалир от шперплатови грозотии да видим българското знаме.

Аз не зная колко български депутати и министри са минавали от тук през последните десетина години, не ги зная поради това, което ще видя и колко са българи, ала младежта отзад — дете все я ругаем, че е неродолюбива, се силно разгневява и дори псувня излиза от нечии мъжествени уста. Гневът е предизвикан от тъжната отрепка, която виси на един напречен прът, запечатан върху някаква барака — и на него заковано моля ви се, българското национално знаме! От как е заковано не е поглеждано. Минавали са от тука стотици началства, никой не му обърнал внимание колко е одрипавяло и окъсано. Може да има двайсетина сантиметра останали от него около пръта, може и по-малко да са. Другото е изгнило от дъждовете, одърпано от ветровете. Останало едно парцалче, да рече дете около слабините си да го увие, зор ще скрие срамотиите му. Както не може да скрие и нашите национални срамотии... На никого не направило впечатление това обвиняващо духа ни знаме, никой не се пресегнал да го свали — белким поне не се резилим — освен тия скапани бараки и какво знаме сме си турили за символ...

Никоя власт не се гнуси от себе си...

И този символ на Нова демократична България остава зад гърба ни... Ето я границата, ето ги нашите прочути митничари, контролирани от не по-малко прочути англичани. Един друг срам за държавата ни, и за онзи кръст, който самотен остана да стърчи назад.

Ниат и момчето-помощник разнасят паспортите ни от гише на гише, плащат каквото трябва и каквото не...

Ала мен поне ме няма в тези разправии. Защото пред мен е Турция. С гора от минарета, изправени едно до друго, като стобор, който не може да не бъде забелязан, още по-малко прескочен — нито от духа, нито от тялото на чужденеца. Респектирани от гледката на турската страна, са и младите българи. Вадят апарати и щракат. Както и аз.

... Няма защо да крия. Драмата, която се вихри в държавата ни вече тринадесет години, е драма и на граничните ни сгради. Бедността и апатията са и тук. Макар, че оттук минават пари. Огромни пари се

промъкват между стъклените очи на будките и също тъй стъклените очи на хората в тях... А нашите сгради и всичката подредба около тях издават мизерия и беднотия. Както материална, така и духовна.

Турция застава отпреде ни с цялото свое османско великолепие. Сблъсъкът на гледките е стъписващ. Десетина арки, през които минават колоните от хора и коли, са се наредили като десетина огромни колелета, пресечени през средата. Ниат ни показва точно какво и как да попълваме в поредните декларации. Ниат се грижи за всичко. Като че ли този човек иска да ни подкупи за нещо, иска да ни се хареса и да ни гавне...

Нито ни подкупва, нито ни гавна. Той ни е качил на своя автобус и се грижи за нас, както би се грижил за децата си...

Пак да гледаш и да не вярваш...

Автобусът лази между редици от кипариси. Еднакви като подострени моливи, стъписващо строги и също тъй стъписващо красиви. Някаква последна справка по документите, която Ниат бързо оправя и тръгваме. Ние от едната страна влизаме, срещу нас от другата излизат леките коли... Гледам позната кола срещу мен, познат номер. Впервам поглед в нея, на два метра разстояние сме, виждам, че и отвътре ме гледа човек, който при това видимо реагира на милостта ми... Бутам свойски по рамото Ниат да спре. И скачам. И леката кола е усетила, че автобусът ще спре, и тя спря. От нея излизат двамата ми началници — ректорът Боян Биолчев и зам. ректорът Ангел Попов. Какво нещо е една такава среща... Вчера цял ден дето се вика, бяхме заедно на академичен съвет, чак си омръзнахме... Сега се прегръщаме, като че ли години не сме се виждали... Ти къде, бе?... Ами вие къде, сте ходили...

— Аз по следите на българския старинен език — отвръщам.

— Ние на петстотин годишнината на Истанбулския университет...

Българи сме, ние мислим винаги за работата. Не забравят да ми поръчат да се върна за Общото събрание на университета — на предишното нямало кворум. Щом е за кворума — мисля си, ще се върна, къде ще ида. На тия години вече май само за кворум ставам...

... От тук нататък — внимание, читателю — предстои ти световно видение. От тук нататък сме пред рекорд за книгата на Гинес. Твърдя, че сега предстои да видим най-дългата опашка, която някой

някога е виждал. Ако я е виждал... Петнадесет километра опашка никъде по света и за нищо друго няма. И тя ако не е готова за книгата на Гинес? Още сега се явявам кандидат за това свое откритие и приканвам хората на Гинес да дойдат някой ден, да издебнем тази опашка и да ѝ броим километрите. Е, то се знае, аз съм българин, преживял съм си живота кажи-речи изцяло при социализма, опашки съм виждал всякакви. Около събитията преди Голямата демокрация, пред магазинчето до блока в който живея, винаги чакаха от ранна сутрин стотина пенсионери — все имаше за какво — едни за кофичка кисело мляко, други за хляб, трети за вмирисан салам или корав кашкавал...

Така дойде демокрацията в България — с опашки. И други опашки съм виждал — за рейсовете от „Младост“ до Центъра, преди трийсетина години пък цяла нощ и аз висях на опашка — продаваха билети за концертите на Ив Монтан... Опашки за заплата, за какво ли всъщност не... Те бяха един от символите на социализма ни. Да не казвам пък за опашките в Москва, които съм извисял. За един обяд, за една вечеря пред ресторанта, да не говорим, че и за едно кафе се чакаше час и отгоре. В Москва тогава да изпиеш едно кафе в сладкарница се приемаше за едно най-значимо събитие и за голяма Московска „екстра“...

Опашката, покрай която минава автобусът сега, е от тирове. Петнадесет километра! Шофьорите — вълн на групички, или вътре спят — вечно уморени и ненаспали се. Един турчин тика количка и продава — нещо за похапване, нещо за подсладяване. Шофьорите са хора на път. Сухата храна отдавна им е изстъргала корема... Четири-пет дни не им мърдат да престоят тук... Е, по това няма как да не познаеш, че вече си в Ориента. Там, където можеш да бастисаш четири-пет дена хей така, за този дето разклаща дърветата, там където пет дена време за нищо ги нямат — там няма как да не е Ориент...

Сега тишина! Да извадим апаратите. Отпреде ни джамии са поболи върхове, блестят на слънцето, разгарящият се ден трепери като мараня по покривите им... Същият Одрин, същата главна улица по която са марширували българските войничета — героите, спасителите на честта и целостта на България. Същите тези, които само след няколко дни ще тръгнат обратно, ненаспали се барем една нощ като хората — този път да пазят България от западната ѝ страна, от към

Сърбия. И за три дни ще извървят пешком разстояние, за което на една лека кола ѝ трябва цял ден. Едно друго българско чудо, което новите ни властници навярно също така скоро ще изхвърлят от учебниците.

Историята не бива да сее омраза. Но родолюбието също тъй по никакви причини не трябва да се напъжда...

Вдигам поглед. Ниат ни е спрял точно на центъра — до паметника на бащата на модерната турска държава — Кемал Ататюрк. От черен мрамор изчукана, фигурата на великия турчин изглежда дребна. Странно защо — голяма част от великите мъже на историята са били дребни — раснали на ум и мъдрост. Търся балконите да видя, има ли ги още онези кокони, от времето на Балканската война. Тях ги няма — те просто са слезнали на улицата.

Ориент ли? Какъв ти Ориент! Одрин е един модерен европейски град, уреден, красив, богат, с добре облечени хора, достолепни мъже в зряла възраст и момичета с разголени пъпове и гърбове. Фереджета — оглеждам се, не виждам и тях... Очилата на челото, както е у нас, дънките същите марки, както у нас, даже тукашните момичета са с поразголени гърбове, отколкото нашите.

Минали са деветдесет години от тогава — какви деветдесет, Турция е извървяла сто и деветдесет. Особено тази Турция, тукашната, която открай време наричаме Европейска...

То се знае, туристи като нас веднага стават обект на внимание. Млади и на средна възраст търговци, на туристическо български език ни предлагат синджирчета, други сувенири — със същото настъпателно настояване, както това става и под краката на онази френска красавица, която също тъй продава сувенири и събира хора от цял свят — Айфеловата кула.

Хората са същите, стълпотворението същото... Глобализацията и тук е отворила широко устата си...

Навсякъде вече я срещаме. Признавам, най-малко предполагам, че ще я срещна тук — между тия минарета, така напористо щръкнали от всичките ми страни, където очаквах да ме омотаят размятани шалвари и шамии... И пак — да, ама не... Дълъг, закрит магазин. Като че ли си в някой от покритите базари на Шанз'елизе. Разлика никаква... Всичко има в него, с качество за каквото имаш пари... И любезни продавачи и продавачки. И всяка от тях облечена като последна европейка — със задължителното голо около пъпа. И жените

и мъжете — предимно млади, те гледат в очите и всяко колебание долавят и го превръщат в продажба.

Чисто, чисто и пак чисто... Трябва тайно, както обича да ги върши тия работи нашият министър-председател, да бе минал през Одрин преди да кацне на летището в София и да изрече една от малкото си ясни мисли — че летището е мръсно, много мръсно. Да, ама пък както казваше Петър Стоянов, сме ориентирани към Евроатлантическите ценности — имаме си вече цивилизационен избор, макар и пълен с боклуци. И то всякакви — от парламента до циганската махала край Софийското летище.

Гледам едно от нашите момчета е наметнало българското национално знаме. Това прави впечатление на турците, ала е сигнал, че могат да паднат и лири. Пред нас, на самия път на града — наредени столчета, на столчетата ваксаджии, чукат по ламарините, канят ни — може да бяха двайсетина души. Гледам — хората по сандали... Кой толкова си лъска обувките в Одрин, тъй за мен си остана една най-дълбока енигма. Факт е, ваксаджиите са на лице.

Казват, че ваксаджиите били едни от най-доверените хора на полицията. Във всички времена те са нейни хора. От ранна сутрин до зряла вечер стоят на улицата и гледат — кой от къде излиза, къде влиза, кой с кого се среща. Най-важното, подвижни са, при необходимост могат да бъдат настанени на всяко място в града.

Такава работа вършат и проститутките. По тази причина на границата при влизането ни в Одрин прочетох в „Труд“, че министърът на вътрешните работи Г. Петканов преброил 4611 проститутки. Набрах му Джи ес ем-а, стар колега е, не ми се прави на началник, и му казвам. — Намирам се в Турция. Преброил си еди колко си проститутки в България. Цифрата не ти е вярна. Аз поне познавам още 30, които не са ти в сметката...

— Ти внимавай — отвърща ми той — защото аз и там имам нашенки. Да не ми приплачеш после... Винаги е имал Петканов хубавата си жена и хубавото си чувство за хумор.

Ражда се идея — вместо да отмаряме тук — да идем до Джамията — Султам Селим. Дисциплинирани са карнобатлии, няма що. Градските власти в Карнобат са отпуснали на всеки участник в двата ансамбъла, носещи стряскащите имена „Агресия“ и „Карнота“, по десет долара. Може и родителите да са им дали по толкова, но те не

бързат да ги харчат. По тази причина всички сме още около рейса, та предложението идва на място. Пълзим из множеството от нови коли, които ни срещат и виждаме едно откритие на местните катаджийски власти, което аз поне никъде по света до сега не съм виждал... Светофар — на него червена светлина и ние трябва да му се подчиним... Ала над червената светлина има кръг, който посочва колко секунди остават да свети червено. Шофьорите се подготвят да тръгват. Три, две, една... Идва жълтото — изнизват се последните коли точно навреме. И на жълтата светлина има секундни означения — десет пет, три... Зелено... Шофьорът знае точно с колко време разполага — за да се подготви било за спиране, било за тръгване. Няма опасност от сблъскване, няма препирня, няма време за губене. Питам Ниат — той е шофьор и пътува много — има ли такива светофари другаде из Турция. Тези секундомери са голямо облекчение за шофьора и се питам защо това чудо го няма у нас... Зная, ако поставя въпроса „където трябва“, какъв ще бъде отговорът — ами това е скъпа уредба. Което сигурно е вярно. Но катастрофите по пътищата по-евтино ли излизат?... Понеже те са на парче, а ние българите мислим точно така — на парче — отговор просто няма да получа. И пак недоумявам. Защо в Германия ги няма тия тъй удобни светофари, защо във Франция ги няма, а там направо е отсечено. Зелено — червено. Червено — зелено. Жълтото изобщо липсва. Жълто търси по гащите на българските политици открай време...

Още няколко такива светофара и завой — остър, ще се свие автобусът ни като змия на припек. И после паркинг. До него Джамията. Най-голямата в Одрин — Селим Джамия... Ще влизаме ли в джамията като в едно от чудесата на Одрин? Да, разбира се — то не е за пропускане.

Признавам, още докато приближавахме Одрин, се оглеждах за прочутата непревземаема Одринска крепост — така е преценена в началото на двадесетия век от всички големи военни експерти. От нея не ми показаха следи — дали е разрушена, дали не е туристически обект, пратена в забвение като виновна за едно национално поражение, не зная. Във всеки случай, загадката около проникването на българските войски в нея до много скоро се смяташе за един от най-великите и най-необяснимите подвизи на младата българска войска и на също тъй младите български генерали и офицери. Остава и

чувството на гордост, че робът е стъпил на краката си и с тях е влязъл по земите на своя довчерашен поробител. И не като друг, а като победител.

И пак Страшимиров и онзи параден марш на неговата рота при влизането в Одрин, се явяват в паметта...

... Велик момент е бил този — 23 март 1913 година. И ако не е била глупостта — една от многото на княз Фердинанд — сигурно съдбата на България днес щеше да е по-друга. В историята обаче няма „ако“. „Акото“ е за историците, да правят тълкувания, каквито времето иска от тях...

Одрин и в тази си част, където е тази най-голяма джамия, е красив. Турците имат хубава традиция — на табелката на своите селища — която обозначава от къде започват те — да слагат още една информация — колко жители има селището, в което влизаш. Така научаваш с какво селище си имаш работа — голямо, средно или малко. И най-малкото от петстотин-шестотин жители, да речем, и то е зачетено. Така научавам, че Одрин вече гони и надминава наши градове като Пловдив, Русе, Плевен, а такива хубави градове преди революциите ни — демократични и нежни — като Ловеч, Перник, Търново — си ги слага в джоба и остава място за още... Да не говорим, че нашите градове оредяват, дори един Пловдив вече се е стъписал пред безработицата и обезлюдяването го е подгонило и нагоре към паметника на Альоша и надолу към гарата. А Одрин е пълен с хора, пълен с деца, пълен с живот...

Преди да влезем в джамията, преди да си свалим обувките, преди да клекнем пред циментовите столчета, наредени около онзи бетонов кръг, от където показват човките си чешмите, трябва да си изчакаме реда, на каменните стволоче са насядали вече босоноги мъже, които мият краката си — чисти да влезнат в джамията и да се помолят на Аллах.

Тая тема за чистотата е голяма и важна за Турция. И не е вярно, че Ориентът започва там, от където тоалетните започват да миришат... Защото Турция винаги е била смятана за ориенталска страна, но на нея тоалетните ѝ никъде не миришат. Дори тоалетните в селата, за които не се грижи никой и не ти иска нито петдесет, нито трийсет стотинки, когато ги ползваш. Още едно доказателство, че за нещо, за което се

грижи един народ или една религия, то е такова, каквото трябва да бъде.

Не ми се пише за тоалетни — те толкова много място заеха в духа ни като народ през последните години, че тая тема е най-добре да я отменим.

Да не говорим за домашните тоалетни на турците — където, ако тази дума може да се употреби — пращи от чистота, миризми и спрейове последна дума са се накачили по етажерки, сапуни по пет чешита те гледат с кръглите си личица и на мен ми идва най-баналното, но и най-познато сравнение, което ние в такива случаи ползваме, когато с нещо идентифицираме чистотата — на всякъде мирише на аптека. Задължително е май и в това отношение да кажем — „сбогом на илюзиите“. Защото сигурен съм, че колкото по-често се прощаваме с илюзиите си, толкова по-бързо ще стигнем там, където от как се помня все отиваме — Европа. И все се уверяваме, че отдавна сме там.

Селим джамия държи един квартал място. Около нея е издигната огромна крепостна стена, която обаче си остава все пак по-ниска и слаба от крепостните стени, които са издигнали нашите мутри около богатите си къщи или около вилите си. В самата джамия има четири купола — минаретата са така построени, че по всяко време и от всяка част на града да се виждат, както се виждат колоните на катедралата Сан Пиетро във Ватикана. Във вътрешността на джамията лежи един огромен килим на червено-сини квадрати, който също става за въпросната книга на Гинес — мисля, че е около пет декара голям. Върху него има място за 6 хиляди души да наколеничат, а ако Асен Агов прави тая сметка, и ако богомолците са СДС-ари, гарантирам ви цифрата ще достигне 40000 д., които тая джамия може да побере. Гледам най-високия купол и си мисля, че с пистолет да стреляш, куршумът няма да стигне до най-горната част на купола... Точно под него има втори купол — той пък е нисък, под него има малко каменно корито, от което блика вода, там са поставени и седем-осем канчета, който е жаден — да пие, който иска да се поръси с лековита вода — да запояда. Всички се нареждат автоматично да вкусят от нея.

Колкото и да са различни религиите, колкото и да не могат да се понасят, между тях има нещо общо! Не познавам всички български манастири, още по-малко всички български църкви, но има в

Кърджали едно най-ново строително чудо, което изведнъж ми напомня за себе си сега, когато с канче в ръка и аз вкусвам от пивката и лековита вода на джамията. Това чудо е сътворено от ръката на Боян Саръев и съпругата му. На високо място, в самия край на Кърджали. Освен всички останали чудесии и фантазии, които те са въздигнали в прослава на Християнството — и там има аязмо. Малък купол, в него бликаща вода — пийни си, плисни лицето си, получи здраве! Бях уморен тогава — плисках си очите и ми придойде свежест. И сега, в Селим джамия съм уморен. И пак отпивам и пак се плисвам. Има ди тайна в тия води, вкарани в куполи, обявени за свещени. Трябва да има! Кое то сигурно е налице — то е вярата в чудодейността им. Каква по-голяма целителна сила и тайна от вярата!

Встрани от човешкото стълпотворение е седнал ходжа и недоволствува, че момичетата ни са с разголени кръстчета. Прави деликатно забележка. Той е преглътнал факта, че повечето от нас — са събули само обувките си, но не и чорапите. Преглътнал е и факта, че вън, наседали около каменния шадраван, краката си мият само по-възрастните. За по-младите е разрешено да свалят обувките и чорапите, някои и тях не свалят. Дънките на влюбените двойки млади турци се разлепват едва тук пред вратата на джамията, те отместват станалата твърда като шперплат завеса и влизат. Там където ръцете на стотиците хиляди или милиони хора са пипали завесата за да я отместят, е останала вече тъмна следа, каквато има по всички места, където пипат ръцете на много хора.

Спомням си описанието на стъпалата на Бастилията от Виктор Юго — тези стъпала той описва като „ожулени от столетията и мъките на хората“.

Едно от нашите девойчета не носи никаква дрешка, с която да загърне голото си карнобатско кръстче. Жена ми пък има в излишък такива завивки, та подава едно елече на момичето. То криво-ляво прикрива голотиите и отива да пийне от онази лековита вода под купола... Наша милост, Наско, Мария, Маргарита и жена ми, сме огледали това архитектурно чудо и излизаме — този път от другия вход на джамията. Излезнала е по-голямата част и от карнобатската младеж и вече оглежда магазините, които са напълно европейски и се чуди как със своите двадесет долара да нанесе икономически удар върху търговията на града... Ниат ни разказва, че в Одрин има още

седем-осем такива джамии — по една за всеки квартал. Всъщност, така е общо взето навсякъде в Турция — на всеки квартал — джамия.

Възлизаме по каменни стъпала и в жегавия ден се оглеждаме за пейка и сянка. Пейка има, но на нея са седнали трима младежи... Ниат се отправя към тях, казва нещо тихо — момчетата стават и ни поканват с жест да седнем на местата им! Никакви псувни по наш адрес не следват нито на турски, нито на български, нито на английски даже.

Да гледаш и да не вярваш. От кога в България такава гледка не е виждана. Някога в трамваите и автобусите имаше две седалки, най-отпред на возилото — на тях имаше табелка — за възрастни хора, за инвалиди и за бременни. Някой умник изкърти тия табелки. И никой не се сети повече в разгара на нашите демократични революции — нежни и всякакви, да ги върне там, където и както можеш също да познаеш културата на един народ.

В Турция по пейките и в автобусите такива табелки няма. Те са в душите на хората, в традициите им, във възпитанието им... Може би тая работа да я е свършила би недоунищожената патриархална традиция... Факт е — в турско возило влезе ли възрастен човек, на секундата му се освобождават няколко места. Той не просто може да седне, но може и да избира мястото, на което да седне.

Също, както е по линията на рейс 280, който тръгва от студентското градче и стига до Софийския университет. Пътувам с този рейс често. И често виждам каква препирня се разгаря още на първата спирка кой от новите „практични хора на България“ да седне още тук. И да не стане до края, до самия Софийски университет. Виждал съм как стари хора се оглеждат безпомощно, ще стори ли каил някой от бъдещите висшисти на България да стане и да освободи място за слабите, недържащи вече крака. На минутата след появата на такъв човек, погледът на всички се отправя навън към Мусагеница, като че ли днес най-важната работа, която тия младенци имат да свършат, е да огледат подробностите на пейзажа. Когато старият човек слезе на някоя от следващите спирки, тогава погледите на всички като по даден знак се извързват към вътрешността на автобуса. Така до следващата спирка, до следващия стар човек. Но да стане някой, все едно момиче ли е или юнак — и дума да не става. В българското училище на такива непрактични постъпки вече не ги учат. Там сега се изучава Хари Потър и каквото направи той, това ще правим и ние.

В Одрин с жена ми решаваме да помолим Ниат да ни покаже едно училище.

— Ами ето го пред Вас — Ниат сочи една голяма съседна сграда. Какво ново втрещение — децата са с еднакви дрехи. Децата са в униформи... Вдигам поглед и недоумявам.

Ниат разбира.

— У нас е така — има бедни хора, има и богати... Богатите родители имат пари богато да си обличат децата, бедните нямат. Децата се участвуват различно. Затова е въведена униформата. Така всички поне тук в училище са еднакви.

Браво! Нашата демокрация не признава такива равни работи. Тя си е наша мутренска демокрация. Какви униформи. От къде накъде... Бунт, недоволства от родителите при първия опит на Министерството на просветата да въведе униформите. И колкото от учениците, толкова и от родителите им. Как и къде другаде ще покажат колко много са забогатели, ако не още тук.

Щом и в това отношение Турция ни дава такива забележителни уроци — наистина е време да сложим на граничните входи на България оная неизменена мисъл на Хемингуей — „Сбогом на илюзиите“...

Ала работата не е само в униформите. Тя е и в заплащането на таксите. Във всички държавни училища държавата заплаща таксите. Който иска лукс, който иска специални условия, който иска по парите на баща му да го мерят — отива в частно училище. Там да си плаща колкото иска — негова си работа. И в това отношение — урок.

Тази разлика е и в задължителното за всички образование до 8 клас включително. Сега се подготвя нова образователна реформа — задължително всеобщо средно образование!

Ориент, а? Да говорим ли за у нас си как е с хилядите скитащи, крадящи, проституиращи деца — бъдещата армия от затворници!...

Днес е все още 31 май. В България, не са се още оттекли абитуриентските ноци. Баловете още врат и кипят. Улиците още са задръстени от джипове — от нови по-нови. От модни по-модни тоалети кичат телата на бъдещите български майки, готови вече напълно да забягнат по Европата — било да учат, било да проституират... Едни ходят до Париж за роклите си — на които татковците повече са откраднали в прехода към най-демократичното

време на България, други до Италия, трети отиват на бал с остърганите спестовни книжки на бабите и дядовците. Возията им до бала на такива деца, с ахмаци родители, дете не са могли нищо да откраднат от държавата, най-често е с колата на някой приятел... Парвенющината ни е толкова просташка, че думите се изчервяват докато ги изписвам...

А ето я Турция...

А Англия, а колежите във Франция? Там има униформи, и няма срам от това, че в училище всички са еднакво облечени, там няма такова репчене — кой колко е богат. В Америка — да се показваш богаташ, да навираш в носа на другите преуспялостта си — се смята за най-долнопробен вкус и такива направо ги отписват. В Америка е модно богатият да живее скромно и ненатрапчиво...

Гледах само преди няколко дни пред нашия блок как едно голобrado, още мутиращо пишлеме, с гаджето си, намерили се в едно супер ново, последен модел БМВ, упорито не отстъпваше път на един вече възрастен академик, който се движеше със жигулата си по всички правила на движението. Младенецът отвори вратата и извика: — Махни се от пътя ми бе, нещастник!... Девојката до него — бъдещата възпитателка на български патриоти, също псуваше нещастника като последна перачка от миналия век...

Нещастникът! Къде наистина беше тръгнал със своята, вече стара жигула по същия път, по който вече се движат супер колите на супер богатите мошеници на България...

Предстои да тръгваме. Ще напускаме Одрин. Вече сме заели с жена ми своята първа седалка, когато тя забелязва, че ѝ липсва онази дрешка, която е дала на момичето в джамията. Тя е сигурна, че момичето е забравило дрешката там, където се оставят обувките, като е помислило навярно, че жена ми я е взела. И други дрешки, е не чак от такова качество като това джемпърче на жена ми, има оставени там — за такива като нас и за случай като нашия. Ядосва се жена ми и търси с поглед момичето. Ниат всеки момен ще включи ошарения лост на скоростите и ще тръгнем, но момичето го няма, няма я и дрешката. Загуба велика се задава. Трябва да я чакаме девојката — не можем да тръгнем без нея. Тя наистина се задава — зазяпала се със своето момче някъде. Идва тя, но с нея не идва дрешката на жена ми. Един Господ и само тя знаят защо толкова държи на това сетренце, ала виждам че се

ядосва. Ти си прав — казва ми тя — като ми повтаряш оная максима — не прави непоискано добро.

Мълча си, зная че ако момиченцето не е загубило дрешката някъде другаде, а я е оставило в джамията, тя сигурно е все още там. Това да не ти е милото Отечество, в което двеста метра да повървиш пеша и ще те съблекат гол крадците... Момичето искрено пребледнява, когато жена ми я пита къде е оставило нейната скъпоценност... И то не помни... Ала заедно с приятеля си и с Ниат на секундата се връщат. Сигурен съм — ще намерят дрешката, ако е оставена в джамията...

Това е друга отлика на Турция — кражбата я няма. Аддахли, Ататюрк ли, кой точно не зная я е свършил тая работа, ала крадци тук няма. Дрешката се появява в ръцете на момичето, което се качва в автобуса, усмивката на жена ми се възвръща, радост винаги има, когато нещо загубиш и пак го намериш...

Какъв е изводът! Понякога хората трябва да губят едно или друго, за да го ценят, когато го намерят отново...

Нямаше кого да попитам — дали в Одрин знаят и дали ценят жеста и религиозната почит, която само 35 години след края на войната 1878 г. е показала нашата млада войска, когато след кратки колебания се е отказала да атакува и да разруши това чудо на архитектурата и Бастилия на ислямския дух — джамията Султан Селим, с която вече се разделихме. Да влезеш в столицата на една империя, която те е довела до ръба на националната загуба, до чезненето на памет, за онова което е било преди петте века — да забравиш, че има Европа и Европа да забрави, че те е имало като народ и държава — и да покажеш достойнство, да не посегнеш на онова, което прави един народ да е народ — вярата му — това е мъжество. И приказката нито е помпозна, нито празна. Аз не зная колко от хората на Одрин знаят този факт, не зная и колко българи го знаят — ала и на най-неграмотния мюсюлманин, това трябва да стигне до съзнанието му.

Сега европейци, американци, от къде ли не хора идват тук — в Джамията, събуват се вълн, измиват се, както повелява Коранът и влизат — всеки с различен интерес и цел. Несправедливо е, че няма един ред, написан някъде, отбелязан с две думи за възхвала на онези млади момчета, които можеха, колко му е да се насладиш на сиването на това архитектурно чудо и с него на една вяра, в името на която са клани дедите ти, можеха, но не го направиха.

Тази мъжка войнска чест дължим на Втора българска армия.

Султан Селим се въздига сега над града като символ на векове и вяра — благодарение и на тези наши момчета, които не бяха стигнали до тук да търсят мъст, а да доказват Отечестволюбие. За това оцеля без една тухла да бъде откъртена не само Султан Селим джамия, но и една селска къща по пътя им не изгоря, едно селище не изохка.

Същата тази година, други наши съседи опожариха Кукуш — камък не остана неопърлен и напукан, целият град беше изместен в страни от старото си местообиталище. Десет години преди това пак те опожариха село Загоричене — Костурско — до последната сламка на последната плевня. При превземането на такъв град като Скопие — сам сръбският престолонаследник Александър пита петгодишно момиченце какво е то, какво се чувства? И след отговора му, че е българче — височайшата особена намира за най-аристократично да отвърти силна плесница на детето.

Не че и нашите войски в Македония и Сърбия по време на Втората световна война са били ангели, но тези тук са били.

И аз мислено им изпращам една благодарност, за това че дори и във войната може да има почтеност и достойнство.

СЛЕД ОДРИН И ПО-НАТАТЪК

Не зная защо — не ми се напуска Одрин. Във всеки град като отиде човек — има доза насищане. Това е времето потребно да му се нарадваш, или пък да му се преситиш. Не ми стигна на мен времето нито за едното, нито за другото. Всичкото, което долових тук — и в модерното европейско облекло на хората, вече наистина глобализирано и в поведението на младите хора, които са тук, същите каквито са и на Курфюрстендам в Германия, или в двора на Софийския или Пловдивския университет. И в магазините, които са си досущ същите, с тази разлика, че цените не са полудели, както е в някои от страните членки на Европейския съюз. И в очилата, боднати в косите на момичетата, и в издължените носове на обувките им...

Ако човек махне тия ваксаджии, за които споменах и скрие върховете на джамиите, да се убие не може да познае, че не е в Загреб, Любляна или някой друг вече западен град... Иска ми се още да погледам как става това омесване между Европа и тъй наречения Ориент, защото трябва да призная, докато щъкахме насам-нататък, видях и жени със шами и шалвари, ала малко, много малко. За боя, за колорит гдето се казва, останали. Не могли изглежда, да се преборят със себе си. Или по други причини не искали. Да не хвърлям голяма дума, ала като гледах как влизат младите хора в джамията, как се държаха вътре — нямах усещането, че някакъв верски фанатизъм ги е обзел, та отърване нямат от него. Не вървят голото пъпче и разголеният гръб, колкото и за минута-две да ги увиваш, влизайки в джамията, с оная фанатична вяра, с която е известен Исляма.

Много истини за някогашна Турция са си отишли, много нови истини за нея са дошли. Ала нека да не бързам с обобщенията и изводите. Читателят сам ще си ги направи като завършим това пътуване.

Сблъсъкът на три епохи в Турция е толкова силен, както струва ми се никъде другаде. Първата е изостаналата, далечната, фанатично ориенталска Турция — тя още ходи с фереджета и шалвари и особено

в азиатската си част продължава да е силно фанатизирана и да гледа свирепо на всяка друга цивилизованост. Тая Турция нито е малобройна, нито е за подценяване. Тя е, която може да създаде проблеми на Европа, и то не малки... С нея трябва много да се внимава. Макар че убеден съм, тя е една сигурна съпротива срещу изравняването на света, срещу стандартизирането на нравите, срещу унификацията, която от Запад напират на Изток със всички сили. С агресивност даже... И верският фанатизъм на Изтока ѝ отвърща със същата агресивност и със своите си оръжия, които му помагат да устои. Кой къде е казал, че ценности може да се раждат само на запад или пък, че те са единствените ценности, които трябва да покорят света.

Точно в това обществено петолиние, благодарение на вярата, която е съхранила, както и старите добродетели на миналия и поминалия век, и които колкото по на Запад се отива, странно са се прегърнали с онова, което днес наричаме нова цивилизация, е втората Турция. Това са новите промишлени предприятия, които са развили един колкото класически, толкова и модерен капитализъм. Той може да се види в доста силно изградената промишлена структура на съвременна Турция, и който дава 70 процента от брутният и национален продукт. Тая Турция си е накупила също така от западна Европа коли втора ръка, доста по-нови от тези, които ние българите си накупихме, за да освободим терена, да изчистим боклуците на Запада, та да седне той именно в най-новенички автомобили... Тая Турция не е така фанатизирана, промишлените начини на производство са разрушили стереотипите на феодалното производство, а до голяма степен и на класическата верска патриархалност.

Тая Турция има по един, и най-често и по два телевизора в домовете си. Голяма част от нея има вече и компютри и Интернет. И което на несведущия може да му изглежда странно, една значителна част от турците могат да работят с тях. В тази Турция все повече млади хора са с висше образование, получено в Турция. Ала това висше образование е вече светско, напълно светско, по-светско отколкото е в редица страни, които като говорят за себе си, употребяват като царете — множественото число „ние“.

Третата част — най-цивилизована, е вече супер модерната, глобализираната Турция. Една голяма част от нея са млади хора,

завършили образованието си във Франция, Германия, САЩ. Това са компютърни специалисти, хора с едно, че и с две висши образования, юристи, лекари, инженери, били по света, някои от тях живели години наред там, направили пари — върнали се в Турция, създали кантори — най-новите и най-модерни понятия на съвременната глобализирана икономика, за които в България още само говорим — там са вече факт. Това е една високо образована, високо европеизирана, или американизирана Турция, която е част от световния елит в пълния смисъл на думата.

Кое е най-интересно — и трите Турции живеят заедно, уважават се една друга, зачитат се, и онова, което е най-добро и най-общочовешко достойствие, живее между тях. Една сложна смес е Турция от духовно и икономическо развитие и от ценности, част от които останалата Европа, вече е забравила и за които по-нататък в разказа си няма да пропусна да разкажа. И от нови и най-нови насоки на културата на 21 век, които ме впечатлиха не по-малко от най-големия и мощен самолет, в който съм се качвал...

На излизане от Одрин, по пътя към Истанбул, където сякаш като помириса пътя, автобусът позна следите си, оставяни вече стотици пъти — така се кротна и замърка, като че моторите му не го прищпорваха да върви, а го галеха.

Изходът от Одрин е като изход от всеки модерен град. Пак за разлика от много наши градове, където по правило те изпращат тарабите и голите коремчета на циганските ни квартали и на новоизлюпените европейци — ромчетата... Ала тук има нещо ново — твърде по-европейско... Новото са новите квартали. Това са едно- или най-много двуфамилни къщи — десетина, петнадесет на брой в квартал — с градинка отпред, със зеленина, с гараж за колата... Със, както е модерно да се казва, инфраструктура, която прави обитателите на тези нови квартали, хем откъснати от шума на градовете, хем част от тях...

Видяхме четири-пет такива нови кварталчета и не скривам, имах сигурното чувство, че удоволствието да живееш по този начин — на четири-пет километра от шумотевицата на града, пък да си в своя домашен уют и спокойствие, без всякакво съмнение те прави човек от друго петолиние.

Тези фамилни къщи не са толкова скъпи, след като хора със съвсем средни доходи могат да си ги позволят...

... У нас за средни доходи минават доходите на един учител. Милият и нещастен български учител, ако си мисли дори в състояние на новогодишно размечтаване, че ще може със заплатата си да купи такава радост — три поколения, да не са и четири му трябва да се посели в такава къща... Сравнението и тук е утрепващо. Затова, с оглед на националното си самочувствие и него ще отменим. От такива сравнения боли, а те до тук станаха вече твърде много и твърде неизгодни за нашата новодемократична напористост — големи приказки да приказваме, да ни гледат политиците в очите и да ни лъжат. Тези лъжи са нашето голямо унижение, а сравнението с една Турция, което също тъй е едно унижение, е поне едно отваряне на уста за протест и очи за изтрезняване...

Още един-два такива квартала, построени хем до главния път, хем достатъчно встрани от него, за да не мъчи обитателите им шумът, който иде от тях, и Одрин остава зад гърба ни... Чакаат ни нови стотина километра навътре в Европейска Турция — минаваме малко селце, полегнало в скутовете на уютни възвишения и едно ново изумление се настанява все повече и повече в очите ни.

... Това е земята на Турция. Обработваемата ѝ земя, селското ѝ стопанство. Ако ще отваряме дума пак за сравнение, то сега ще бъде още по-болезнено. Каква стана тя — България, която беше създавала едно селско стопанство — подредено, машинизирано, а Турция дърпаше поводите на крастави магарета и капистрите на дръгливи крави само до преди десетина години, сега си смениха местата. Не виждаме мърляви земи около нас, няма клеясали, занемарени, непипнати от човешка ръка земи. Опънали се едни оризища, канали за напояване се изтегнаха сред тях, изравнени и прави линии блокове — ситно наситени с младите слънчогледови разсади, вдигналите се вече жита по-нататък, които скоро ще повикат първия комбайн и първият сноп ще падне — натежал и омъдрен. Дори покрай реките, край които минаваме, земята се е натъкмила за фотограф. Може да се питаш в Европа на Франция ли се намиращ, в Европа на Германия или дори в Европа на Швейцария. Ще се питаш и ако няма кой да ти каже, тъй и няма да разбереш, докато не стигнеш следващата табела, на следващото населено място...

Сравнението с моя Троянски балкан, което непрекъснато правя, за сега е също отчайващо. Там, където имаше овощни градини — тъмни като дъждовни облаци от зеленина и плод само до преди десетина години — сега е обраснало с папрат и подръст. Ни коса може вече да се провре, ни косачка може да отреже дървесния подръст. Нито пък има косачка. Още по-малко косачи. Няма хора, няма техника... Желю Желев обяви своята велика марксистическа фраза — че кооперацията ражда социализъм и по този начин за петнадесет години най-малко още напред, хвърли в запустение българската земя. И никой не се сеца да му припомни това престъпление към българската нация или поне към българското селско стопанство. Огромни райони у нас са вече напълно обезлюдени — в резултат на връщането на земята в неговите тъй наречени реални граници... Хората, останали без животни, без техника, просто ги оставиха тези реални граници да запустяват и с тях да запустява душата на българското село. Когато прост човек реши да проповядва марксизъм или пък да го отрича, тежко и горко и на марксизма, и на онези, които той се е заел да пази от него.

В Турция са направили кооперативи и въпреки това, тя не е станала опасна социалистическа страна. Желю Желев може да бъде спокоен. Ала цялата му теория на философ е съсипана от практиката на Турция. Спокойно може да си скъса дипломата не само за доктор, както тъй обича да се пише, но и за висше образование. Кооперативи има за всичко кажи-речи и за всяка нужда, която може да се появи у хората. Направили са си кооперации, за да си помагат...

В общината Черкез Мюселим, където след два-три часа ще пристигнем — има няколко такива кооперации. Едната е кредитна... Втората за снабдяване със семена или други посеви и треби за селскостопанското производство. Третата пък изкупува това, което е вече произведено и го пласира по-нататък. Четвъртата се занимава с доставката на резервни части за тракторите. Петата... Шестата...

Нищо повече в Турция няма от кооперации и трактори. Всяка къща, която има повече от 30 декара земя, има свой трактор. С него върши всичката си работа, а както видях, го използва и за лека кола. В ремаркетото на тая бавна, ама иначе сигурна лека кола могат да се накачат многолюдните фамилии и да си ходят на гости, на панаири, на работа... Тези трактори са в голямата си част турско производство, по

италиански лиценз и което изумително ме удиви — така, както в САЩ видях децата от малки да карат всякакви машини, така и тук. Изумлението ми се вдигна две октави нагоре, когато видях автобуса, с който ние се возихме по време на цялото пътуване, как всички чичовци, първи и втори братовчеди на Ниат — имащи и най-вече нямащи осемнадесет години, го карат като че ли в него са заченати...

И кой казва, че турците не били добри шофьори. В сравнение с нашата агресивност по пътищата, с нашия калпазанлък и превисоко самочувствие, те са едни богове. И пак си мисля, че са добри шофьори, защото са добри хора. Защото не само спазват правилника за движение, но си и отстъпват, като спазват правилата на човешкия морал... Отново и отново се убедих, че когато човек сложи автомобила по-високо от човека, никакви правилници не могат да го увардят от катастрофи. Както и обратно, когато сложи човека по-горе от автомобила си — тогава и правилника си идва на мястото, и колата си намира мястото. И дори както беше казал в състояние на някакво свое пиянство Максим Горки — „Човек това звучи гордо“... Един знак с мигача, един сигнал с ръка онзи да почака — отстъпката е готова. Всеки отстъпва на другия и не го намира за унижение, така както ние правим. По този начин и омразата я няма нито в душите на хората, нито по пътищата... И да си човек наистина звучи по-друго.

Стоим вече няколко часа в каавето на общината и Ниат леко ме хваща за ръка.

— Ела да ти покажа общината.

Сядаме в едно от четирите „Рена“ на братята — за начина на ползване на тези коли ще разкажа по-късно, и тръгваме. Правя го с кеф... Наско — кметът, остава на лаф с идващите за годеща гости. Защото днес и годещ ще има... Въртим из градчето... Улиците му са чисти и подредени — нещо странно за едно полско градче, като това. Къщите измазани, синката минала през тях, прозорците светят. През тях сам Аллах е поискал да погледа. На прага тук-там, по края на селището — седнала жена — със шалвари, без фередже — и гледа вечерта, която идва... Ето я тази къща — показва ми Ниат една стара и наистина запусната къща. Тази е къщата на черкезина, който приел първите изселници от нашите села — Галата, Градешница и Български извор...

От там тръгва другият живот на тези хора, някогашни мои земляци и съотечественици. Българи, принудени в далечни времена да сменят вярата си... Сменили я, но в най-доброто, което сме имали като народ, те си останали българи. Съвместният им живот с турското население век и половина, тук, където ги довел черкезинът, не развалил нравите им... Як е бил коренът ни изглежда... А нас, останалите в България, кой ни развали. Нашият изкривен социализъм ли?

Или сега продължава да ни разваля изкривената ни демокрация?...

Ние какви станахме? Този въпрос ще ме мъчи и до края на престоя ни тук. И отподир...

— Искаш ли да видиш нивите ни — пита ме Ниат — с една истинска и чистосърдечна радост.

— Защо не — отвърщам.

Реното вози добре, пътищата са полски, по полски път най-леко се кара. Валяло е преди ден или два — няма прах. Ниат ми показва имотите на братята си. Всичките те — четири на брой и една сестра — държат от четиридесет до сто декара. По-големи имоти не видях наистина... И всичките бяха засяти основно със слънчоглед и пшеница...

От този слънчоглед и пшеницата цялата община си докарва добри пари. Даже, за ужас на Желю Желев, имотите са слети и са станали кооперативни масиви. Но никъде не видях да се мярка социализъм, поради което нашия бивш президент може спокойно да си чете марксистическата литература... Кооперацията знае кой колко земя има и съответно с толкова отвърща на собственика, като дойде часът на разплащането...

Ние ликвидирахме всякаква форма на кооперация и разпродадохме или по-точно окрадохме всичко. Турските ни съседи вървят по обратния път. И като се съди по хала на нашите селяни и на турските, съвсем явно е кой път е по-верен. Не ни трябват никакви европейски и американски съветници и експерти, които да ни внушават по какъв верен път вървяла България. Път, който води към драми и мизерия в съдбата на един народ, не може да е верен...

Кооперативите в Турция са нещо, с което те всички се гордеят. Доволни са от тях. Защото те им дават семена, дават им работа, дават

им кредити, изкупуват им продукцията. Е, какво повече му трябва на един селянин от това. Защо българската държава не се опита поне това да направи... Тази маскара — държавата ни, все е гледала на нас като на свои лични врагове. Докато наистина не станяхме такива... Виж, турската държава не постъпва тъй — тя стои отгоре над всички и над всичко. Бил съм на много места по света. Навсякъде всички мърморят срещу държавата и нейната политика. В Турция хората са доволни от държавата си. Хората обичат държавата си. Не говоря за политиците. С тях работата е както навсякъде. И нашите българомохамедани и турското селско население обича държавата си, защото която и власт да дойде, по отношение на икономиката, следва една линия.

Тази държава например е определила цена за изкупуването на житото или на слънчогледа. И никой няма право да слиза по-ниско от тази цена. Държавата ще изкупи, ако се налага, всичката продукция на цената, която тя е обещала, но няма да остави селянина в ръцете на мошеници да го изнудват и да рекетират труда му. Виж, ако някой даде повече — добре дошъл. Ашколсун — ще прием по един чай, ще си ударим ръцете, както му е редът. Ала тя ти дава онова, което се нарича гарантирана цена, сигурност ти дава и ти оттук нататък можеш да сметнеш — при такава цена, при такива разходи, при такава лихва — да удариш калема каква ти е сметката.

... Може, ако годината е лоша да не забогатееш, ала няма да потънеш в дългове и мизерия, защото до тебе е държавата ти.

Такава като тази държава се обича, а такава като българската, която няма вече кажи-речи никакви грижа за нищо и за никого — такава държава се ненавижда. Такава за съжаление е била почти винаги българската държава и за това и омразата между нея и поданика ѝ винаги е била на лице. За това и Андрешко я закара в блатото и я остави там да кърченясва и да си ближе раните.

Тази тема за чувствата на българи и турци към държавата като машина за внасяне на ред и подчинение е една голяма и многоразделна тема. Стара истина е, че ние българите никога не сме си обичали държавата, както е истина, че и тя никога не е обичала поданиците си, освен когато трябва да ги оскубе, да ги натовари с данъци, с които да храни многолюдното си чиновничество...

Ала както сега държавата ни мрази българския народ, изглежда никога не е било. Тя нищо не му осигурява, нищо не му гарантира —

най-малко живота му. Самата себе си тя вече не понася, защото се разпарцелира, раздава се на богати и властни хора — едно да купят за себе си, друго за първите братовчеди, трето за внуци и правнуци...

В Капъкуле видяхме, че държавата ни няма и граници — тя се отказала и от тях. Отказа се тя и от войската си — няма вече войска, няколко десетки хиляди, не могат нищо да увардят. Отказа се тя и от митниците си и ги даде на някакви тъмни английски приятели на нашите юпита. Продаде си заводите — на тоз, на онзи, затваря прозорците на училищата си, прогонва хората от планините. Накара ги да произвеждат мляко, което е по-евтино от бозата, от газираната вода, от лимонадата. Всъщност в България от един литър мляко, по-евтин е само кибритът. Така тя посегна и на животновъдството. За стария и болния човек да не говорим. В тази държава, ако не си богаташ, Господ да те пази да не се разболееш. И ковчега си не можеш да платиш, камо ли лекарства да си купиш, ако лекар някой ти ги предпише.

Като говорихме за кооперациите и за тяхната роля в Турция, попитах колко върви изкупната цена на литър мляко? Петдесет стотинки е най-ниската цена — гласеше отговорът. Държавната цена. Но нормалната пазарна цена е около лев. Като имаш една крава, имаш 25 литра мляко — двадесет и пет лева на ден. Ако имаш четири крави — са сто лева... Има сметка човек да си откупиш и на него двадесет и пет лева да даваш дневно — и ти добре, и той, пъдарят добре. В България няма професор, дори в Софийския университет, който да взема заплатата на един кравар в Турция, който гледа четири крави. А кравите могат да са и повече — защото земя има, трактори и косачки за косене има. Сигурност от изкупуването на млякото също...

В моя край се явиха едни пишман мандраджии — не само обраха на хората млякото по двайсет стотинки килограма, ами ги и замъкнаха — по хиляда, по две хиляди лева дължат на къща. Съпругът го върза и сега един Господ знае под кое небе си ближе раните. Съпругата си остана в селото. С нагъл поглед, с безцеремонно безразличие към мъката на обеднелите хора, на които бръкна в паницата... Което е странно, никой не й залепи два шамара поне, никой не поиска мъст или съд. Нямамо доказателства, кой колко мляко е предал. И този най-прост селски пример като гледа човек, разбира, че май си заслужаваме и политиците, и мутрите и мандраджиите даже.

В тукашната община млякото отива или в местната мандра — обзаведена по последен вик на техниката, или пък го изкупуват и го откарват на двеста километра от тук — чак в Истанбул... Турция голяма, пазар голям...

... Странно ми беше това пътуване — гледаш земята, гледаш селата, през които минаваш — и не ти е ясно по пътя за Силистра ли си, или из Добричко някъде... Само къщите тук са по-нови и по-прясно боядисани. Голямата част са опасани, като нашите някогашни селски къщи с турско син пояс. Сега видях как изглежда турско синьото, когато е истинско. Синьо като небето, когато то е в най-голям кеф. Или като сините мечти на нашите по-първи седесари, които също като комунистите преди това решиха, че цветът прави политиката.

В жилищния блок, в който живея, сините знамена след Десети Ноември най-първи ги развяха онези прозорци, от където само до преди година се вееха най-ярко червените.

... По селските пътища, по които минаваме, ровичкат кокошки, на пейките седнали предремват възрастни селяни. Гледаш ги и търсиш да познаеш онзи Йовков герой — Серафим. И разбираш, че без Йовков не може да мине никаква приказка за село и за човещина.

Всичко е като в нашата Добруджа, освен едно — тук никъде няма да видиш нашите тъжни съборетини, нашето тъй храбро отрицание от собственото ни минало и от собствения ни труд, нашето тъй недомислено оплюване на нас самите... Ще се окаже, че ние българите най-обичаме да мразим себе си... и като правило миналото си, което винаги ни е виновно за всичко, което днес не ни достига умът как най-добре да свършим...

Докато обикаляме с Ниат общината и земите ѝ си приказваме за туй, за онуй. Той се е изпедепцал като гид — грешка няма. Както разбирам това е неговата основна професия. Да превозва пътници от тук до Истанбул и другите големи градове на Турция и като ги превозва да им обяснява това, което той знае, пък те не знаят.

И чувам една дума, която излиза от дълбините на мозъка ми. „Напкун“.

И виждам троянската си квартира — със вече възрастната баба Мария Радковска на двора — винаги в черно облечена, загубила на младини дете, винаги чиста, върви и ни се кара, че сме мърльовци, че не са ни подредени и чисти стаите на нас — осмината гимназисти,

които държим целия горен кат на къщата. Дънгалаци с поникващи мустаци. Селянчета, дошли в Троян да учат гимназия — тя ни очовечава.

И през час употребява тая дума напкун. Знаеш ли я ти, тийнейджърю млад, тая дума. Не я знаеш, няма от къде да я знаеш... Много стара е тя — по-стара е и от баща ти и от майка ти, по стара е и от бабите ти...

Напкун. — После...

Отиват си думите, както си отиват и хората, както си отиват и вековете. Както си отиват държавите и даже цивилизациите. Но все нещо от тях остава. Ето я тази дума „напкун“ е останала в общината на Черкез Мюселिम и хората я употребяват всяка минута, когато стане дума за нещо, което ще се извърши след малко. Напкун ще прием чай, напкун ще ти покажа къщата си, напкун ще вземем колата... И усещам как към мен иде миналото, как се връща един свят, който бе прогонен и от времето и от напъните ни да се цивилизоваме, а и от самия вътрешен живот на езика. Защото езикът е жив свят. Има свой живот. Има своята зрялост — уви има и своето боледуване и накрая смърт.

Така сега боледува нашият български език — съпротивлява се, опъва се, ала върху него се впиват като кърлежи чуждиците, които Интернет вкарва, търговски термини, които се настаняват нагло и безцеремонно, технически изрази, политическите щампи и шаблони, които издават дълбоката неграмотност на някои от нашите политически мъже... „Аплаузите“ изместват в устата на чуждопоклонника ръкоплясканията — те на нашия полуинтелигент му стареят, бият му на минало. А като кажеш аплауз — сам излиташ в погледа на другите, сам се възвисяваш в собствените си очи. Като нямаш думи, обеднял и оглозгай като е речникът ти, праскай глагола „случва се“. Той заменя уреждам, получавам, постигам, надминавам, употребявам, решавам, ставам, получава се, достига, състоя се...

Събития, които зреят десетилетия, се „случват“ болести, войни, какво ли не се случва. Какво ли вече не стартира в българския език! Никакъв политик не можеше да бъдеш, ако не кажеш, какви са сега предизвикателствата пред външната ни политика, пред политическата сила, която те представлява, то се знае пред НАТО и Европейския съюз. И пред какво ли и кого ли още не.

Учените ни пък комуникират, или се „стресират“ от едно или друго... И всичко тече — текат конференции, текат заседания, текат процеси, текат митинги, текат телевизионни програми, текат пътувания...

... Доморасли журналисти, чули бързината с която говорят някои западни радиостанции и те бързат, като разрушават като с булдозер мерената и красива българска реч, изритват точката и запетайката от мястото им и настъпва хаос там, където задължително трябва да има ред. И никой не разбира, даже той който говори — за какво всъщност говори и какво иска да каже. Съпротива никаква и от никого. Дори учебниците по българска граматика и литература са до такава степен задръстени с чужди езикови конструкции и думи, че човек не може да разбере умира ли този, за когото става дума, оживява ли... Има цели изречения, ако не и цели страници, ако не и цели учебници, в които не можеш да разбереш има ли някаква мисъл и каква е тя, ако изобщо я има. Пак пред нашия сервилно цивилизоващ се поглед, пред нашата апатия и примирение. Щом радиата ни, телевизиите ни, учебниците ни по български език не бранят езика ни, кой да го брани.

Оказа се, че го бранили тези хора тук... в Черкез Мюселим — ... българо-мохамеданите. Каква наслада е да слушаш този старинен български език, напълно изчезнал от България, каква изненада и мекота крие той — неогрубен от новите нрави на времето, запазил топлината и мъката на онази някогашна България, но и човещината ѝ.

— Сеги — казва ти кафеджията, иде, каавето.

— Коги додахте? — питат ни хората.

Думите са толкова стари, че по-младите питомци на Карнобат не ги знаят, не са ги чували, а и няма от къде да ги чуят.

Докато ние мъжете стоим пред едно „кааве“ или пред друго, жените са по къщите. Те в „каавето“ нямат право да влизат. Жена ми казваше, че през пет минути — ту една, ту друга от булките на четиримата братя или от комшийките, с които те веднага я запознали, все питали — „Добра си“?

... Най-напред — каза тя се обърках — как да им кажа добра ли съм или не. Ала след минута по очите им разбрах, по тревогата и вниманието, с което следяха всяко мое движение, че те ме питаха не добра ли съм, а добре ли съм...

Помня баба ми Дона като употребяваше също една стара дума, която няма кой вече да помни и знае...

Ходех при баба и исках да ми направи попара. Тя често беше заета с работите, които ѝ поръчваше дядо ми. Като се върне от черква обичаше да си похапва и попийва винце и баба трябваше яко да му чиракува. А той седнал от тясната страна на масата, облегал се до стената, нарежда какво да му пренесе.

... А аз шавърникам около нея и искам да ми надроби попарка. И тогава баба казваше оная дума, която след петдесет години — жив половин век — чух тук, от хората на Черкез Мюселим.

— Какво пишим да свърша — викаше баба и се чудеше на кого първо да угоди — на дядо ли да приготви мезе за винцето, на мене ли да направи попара.

Пишим — по-напред...

— Ти мини пишим, аз ида подир тебе — казваше баба.

Загубихме се с тия думи, разминахме се яко с тях... Аз ходих по градовете, учих, свят оброждах — те напъдени от село, както и тези хора тук от съдбата си, стояли и чакали. Ето на, срещата ни стана. Идеше ми да ги разцелувам, да ги напрегръщам, да ги хвана за ръка и да ги заведа в Ресторанта и да ги нахраня и напоя — сили и живот да имат за още половин век. Защото в тях стои един свят далечен, кажи речи умрял, сега пък хептен подгонен от глобализацията.

И за тях няма място. За какво са ти такива старинни думи, когато компютърът рендосва, изравнява, ашладисва на българска земя всички тия сайтове, кликвания, чатвания, всякакви дискурси и виртуалности, които с такава неизбежна наслада ги сипят от телевизията расли и недорасли младенци, внушили си, че с техните чатове и аплаузи, започва новата история на света.

А ето я част от тая история в тия две силни, макар и все по-самотни думи — пишим и напкун — които ми върнаха света отпреди половин век, върнаха ми спомени, цели махали и села оживяха пред мене, костите на дедите ми изригнаха от земята.

Какво може една дума? Това, което го може тя — не го могат цели армии и цели векове...

Познал беше силата на думата Вазов — за да каже за своя голям враг Захари Стоянов — той е толкова талантлив, че с една дума убива цяла репутация, с едно изречение сваля партия...

И тези хора от Черкез Мюселим, нашите българо-мохамедани, стоят на 400–500 километра от столицата ни София и ни един езиковед не отишъл при тях, да улови отиващите си думи, да ги завърже в памет, да ги вкара в магнетофон или филм. Съвсем малко хора дори знаят за тях. А те са част от България, част от мъките и част от драмите и надеждите й...

Не се въздържах и попитах — най-стария — дядо Адем Кесебир — бащата на четиримата синове, наперен осемдесетгодишен старец — як, макар и да беше простинал тия дни — какъв се чувствава — българин, турчин, помак?...

— Ами турчин ли съм, българин ли съм — объркана ни е орисията...

Боже, каква мисъл, какво достолепие. Той е роден тук. Неговия дядо е дошъл двадесетгодишен по тези места, подгонен от страховете и събитията в България по време на Руско — турската освободителна война — 1977–78 година... Много хора са я напуснали тогава, наплашени че българите ще искат мъст. Макар че техните прадеди останали в Галата, с пръст не ги е пипнал никой, ни дума накриво им е рекъл. Това са днешните техни далечни братовчеди и роднини, с които в България неведнъж съм имал sluка да седна на сладка приказка...

Село Галата е по пътя за Български извор. Преди да направят магистралата, пътят минаваше по-наблизо до селото и да се иде дотам, се отбиваш в дясно и поемаш връз едни меки кълбести ливади — винаги зелени.

Сега магистрала отцепи направо и Галата остана далеч от големите автомобили и надебелелите мутри в тях... Само нейните хора — все още със шалвари и шамии — шарени, напращели от цветове, можеш да ги видиш слезнали в Български извор, да купят това онова, което в Галата може и да го няма...

По-изостанали от тези свои далечни роднини тук, са нашите българомохамедани... По-изостанали, като самата България...

Та дядо Адем се е облякъл със старомоден, ала запазен двуреден костюм, турил е вратовръзка, нагласил се и важно се движи из чаршията. Днес годява внучка... Малко ли е?... Питам го, кога ще намери време да поседнем на приказка... Нося Троянска ракия — казвам му — тя развързва езика...

— Знам, знам — отвърща ми, обичам я пущината, ама напкун... Сега съм се простудил, наболява ме гърлото... Вярно, говореше като човек стиснат за гърлото.

Ракията, Троянска сливова, която той каза, че много обичал, не можахме да я пием заедно. Бутилката оставих на сина му Ниат, у когото ноцувахме — да си я пие старецът след време, когато дойде на карара си гърлото му...

Избягвах да задавам същия този въпрос — какви се чувствуват нашите домакини — помаци, българи или турци и на другите хора, с които през тези дни общувахме — главно на синовете на дядо Адем, с които по времето на престоя в община Черкез Мюселим, прекарахме най-много време заедно. Какво да ги питам. Щом са увардили сто и тридесет години езика си, какъв по-ясен отговор... Щом 130 години го предават от поколение на поколение, щом и най-малкия син на Ниат, три-четири годишно сладко хлапе, ме разбираше като му говоря, макар че самото то още не можеше да говори добре нито на турски, нито на български... Отговорът на моя въпрос, макар и нееднозначен, е ясен.

— Говори му, говори му — казваше ми с известна гордост от този факт и майка му — Адие — една много нежна и деликатна жена... — Той разбира български...

— Какво друго българско ви е останало? — питам ги...

— Гергьовден — казва ми Соат — другият брат, който държи цял етаж от къщата над Ниат и на чийто чардак, така топло и с вкус направен, неведнъж си пихме „каавето“. С толкова вкус е изпипан къшкът му, че да ти е драго там да полегнеш за отмора, кафето си там да пиеш, приятели на приказка да поканиш...

— Гергьовдена го празнуваме като колим агнета. Излизаме в курията по роднински, или се събираме приятели, печем агнетата, приказваме си...

— Рамазана — тачите ли?

— Е как не — отвърщат ми — дойде ли Рамазан — започват празниците...

— А Великден?

— Великден не е наш — нямаме навик...

Докато с Ниат, яхнали Реното, обикаляме градчето, подхващаме същата голяма тема... За исляма, за вярата... Ниат ми показва

джамииите — четири квартала, четири джамии. И ходжи си имат за всяка от тях. Пет пъти на ден викат.

В каавето се захвана приказка в колко часа и по колко пъти на ден викат ходжите. И се затрудниха моите хора — един вика за първи път в четири сутринта, друг вика — в пет... Не стана ясно и кога точно викат за последен път...

— Добре — питам още — петте молитви на ден, спазвате ли ги?

— Като дойде рамазанът ходим в джамията, молим се — отвръщат ми... Ама всеки ден... Е, старите хора имат време — ходят...

— А младите — студентите ви, тия гдето са в Истанбул, Бурса, Анкара...

— И те така — отвръща ми Селим — кметът на общината — ... когито имат час — да речем... може да идат в джамията, ама да речеш всеки ден — лъга /лъжа — б.м./ ще е...

Влязох в една от тукашните джамии. Е, къде е оная богаташка в Одрин, къде е тая тук. Къде е пък Султан Джамия в Истанбул. Ала да не би пък нашите български църкви да са еднакви. Да не би тях да можеш на една дъска да ги туриш? Де е Александър Невски, къде е резбованата и рязаната от тревненски майстори стара църква в Скандалото — Троянско, къде са бедните църквички по полендашките села...

Ала онова вечното, което държи исляма — строгостта, чистотата и покорството, което той налага на човека си е тук, в джамията. Него разкошите не го правят по-духовно и по-верско. Както и никое богатство не може да направи вярата по-силна. И друг път съм го забелязвал. Богатите вярват, докато забогатеят, бедните — макар и да проклинат беднотията си, вярват цял живот.

... Килимът в тукашните джамии, то се знае, не е онзи безкраен цветен площад от сини и червени квадрати в Одрин, досущ като в нашия парламент, пространството вътре също тъй. И кубето горе е бедняшко и посивяло... Ала миризмата на Ислям, на верски фанатизъм, а пък може да се каже и на верска опора — е същата.

— Цигани имате ли? — питам.

— Една, две къщи за цяр се намират.

— А, мразите ли ги?

— Какво да им мразим. Даваме им това, онова... И те са хора.

— А кого мразите?

Мълчание. И Ниат и Соат свиват рамене.

Отговорът дойде неочаквано една вечер, когато стана дума за кюрдите. Тогава някой от братята не се сдържа и ги напсува... Но спря дотам...

И тук, както и при нас, на Балканите, етническият мир стои върху запалени фитили, на острието на ножа се крепи... Кюрдите са юздата, с която великите сили — Европа и САЩ най-вече, озаптяват турците, така както самата Европа като цяло я озаптяват мюсюлманите. Точно както нас в България ни озаптяват с турците...

Кюрдите са между 25 и 30 милиона. САЩ се пригласят, след изневярата на Турция във войната с Ирак и нежеланието ѝ да участва в търсенето на несъществуващото оръжие за масово унищожение, да ѝ пригласят една кюрдска държава, която без съмнение ще бъде покорна и предана на САЩ. Тогава, както обичаше да казва Н. Хайтов, на турците ще им стане като в шише.

Тъй върви светът, един от тук го стяга челикът, друг от другаде...

* * *

Вече пообродихме съдбата и живота на тая българомохамеданска община, а не съм казал две думи за посрещането ни. О, то беше гледка. Сигурно така българите са посрещали само руските освободителни войски... Джи-ес-емите звънят през минута, колкото по-наближаваме площада на общината. Ала това го чувам само аз, защото съм на седалката непосредствено до нашия висококачествен водач — Ниат... Назад не чуват и не разбират тънките уточнения на кой километър точно сме, колко завоя остават още. По-късно ще разбере, че тия припрени разговори се водят между Ниат и неговия брат — кметът на Общината и наш основен домакин — този забележителен организатор Селим.

Такива като него пет да имаме в Министерския съвет и дереджето на държавата ни щеше да е друго...

Площад като площад. Ала различното е онова, което душата на човека и сърцето му крият. Тук нищо няма да скрият. Тук всичко се вади на показ и на секундата... На площада от дясната страна, където е вратата, от която ще слезем — ни чакат петдесетина души. От начало не мога да се ориентирам кои са и какви... Наско — кметът на Карнобат слиза пръв и от вратата ми показва — това е колегата — Селим... Двамата се прегръщат, както се прегръщат хора, които много се обичат и кой знае от кога не са се виждали. После слизат дамите — секретарката на общината в Карнобат — Маргарита — интелигентна жена, която по пътя явно не се чувствуваше най-добре. Подир нея Мария Златанова, която като се усмихва винаги показва златното си зъбче. Тогава вече и аз — обявен като представител на българската литературна и научна мисъл и жена ми... Учудвам се, че виждам жени — четири-пет, държат цветя и ги подават на нашите българки. Кметът ни ги представя — това са неговите и на братята му съпруги — едни напълно светски облечени жени — с леки воали на главите, колкото да напомнят, че там някога са стояли шамии. Веднага след това загубвам сметката на протокола, защото след мен се изсипва младежта на Карнобат. Някои от тях са били вече веднъж тук, хванали са приятелства, че и гаджета даже... Омесват се двете групи, кой кого

целува и защо — иди разбери... И въпреки карашъка дето стана, се усещаше една дълбока тържественост и уважителност към наша милост, която турците въобще я имат и я могат, а тук пък тези далечни нашенци изглежда бяха подгряти и от онова, което кръвта го диктува. И което с гума и с дума не се изтрива...

Върви я разбери тая природа, върви и дръж сметката — кога обича, какво обича и защо... Факт е, вълнението беше изписано на лицата на всички от страна на посрещачите, точно тъй както беше то искрено от страна на карнобатската младежка и управленска общност...

Чак сега виждам, че от лявата страна на рейса има кафене. Тук никой не го нарича така — казват му кааве. В каавето има и открито пространство, на което са наредени маси, около масите — мъже. Само мъже...

Ние българите ли няма да объркаме на някого сметките, и даже традициите му... Кашата я направихме на секундата. Мъжете, които стояха под навеса около масите, станаха прави с появяването ни. Струпаха се един до друг и зачакаха реда си. Пресякохме пътя и отидохме при тях. Че като се започна едно ръкуване. Стотина мъже имаше — ни един не пропусна да се ръкува с нас. Че жените ни и те напират да се ръкуват.

Облечени са в старовремски нашенски дрехи, с каквито могат да се видят и сега нашите хора от по-старото поколение в градовете и особено в селата. Чисти дрехи, ала шити отдавна, българска кройка, български терк... Ръката се подава свенливо, с голямо уважение и почит към наша милост. Всякакъв протокол е нарушен, ала със сигурност мога да кажа, че не остана нито един жив човек на площада, който да не ни подаде ръка и ние да не я поехме.

Цялата тая церемония откара може да има петнадесет минути. Когато се огледах какво правят жените на нашите домакини — видях ги — бяха си останали от другата страна на пътя, не бяха го престъпили, за да дойдат и се смесят с мъжете.

И тази водоразделна или мъжкоразделна линия продължи да ни следва почти при всяка публична проява, на всяко публично място. Мъжете на една страна, жените на друга.

Старото вековечно правило на исляма за мястото на жената. Видях го нарушено и вече обесено това правило на първото дърво на

самия площад. Имаше моменти, когато дълбоката традиция го налагаше, имаше и други, когато никой не го сефереше за нищо. Вечерта на годежа, в полумрака и омесването на хора и възрасти, колкото уж да имаше деление, ако мъж искаше да ошпие жена, не беше кой знае какъв проблем... И това е днешна Турция. Мешавица на векове и на светове... Дето вчера е било, днес не е. Кое то днеска е, очевидно утре няма да бъде... Тъй върви светът — както го беше казал поетът...

Не зная какви ги е вършил Атанас Атанасов при предишните си идвания тук, не зная какви ги е вършил и Селим — кметът тукашен — ала че цялата община се радваше на посещението ни, няма съмнение нито за миг. Радост истинска, непротоколна, както обичаме да казваме — народна радост. Ала не шумна и далавераджийска, а съдържана, премерена в действия и само очите на тия хора разкриват тяхната доброта и още неспоходила ги пошлост.

Тия хора всичките, имаха непорочни очи. В тия очи нямаше шмекерджълък, нямаше интересчийство, нямаше светска отраканост. Те гледаха чисто и с любопитство на нас — хората, дошли от другата държава, от другия свят — от който преди век и половина кажи го, бяха дошли дедите им...

Разправяше ми жена ми — на другия ден, на събора, в дългите часове, докато трае програмата, тя раздала на жените по един бонбон. Нямала друго. Нищо, дете се казва, ала от сърце... И забелязах — каза тя, че търсеха погледа ми една през друга. Да ми благодарят за моя жест и внимание към тях.

И децата им се оказаха такива — чисти, подредени, с половин дума, а понякога и без дума разбират какво трябва да свършат и го вършат на секундата — няма нерви, няма мъркане и глезотии.

И все се явяваше сравнението с нас си — с нашите вечно нервни и избухливи деца и родители, гдето все бързае и сме все заети, жените ни помъкнали торбите, децата ни в кафенетата, или пред компютрите. Я отишли на училище, я не... На тези тук — както стана ясно — през ум не може да им мине да бягат от училище... На всичко отгоре и учителите им безплатни, и учебниците също тъй...

Жена ми има по-голям късмет, тя обиколи домовете на всички жени, гдето бяха около празника или годежа заети.

— Скърца навред от чистота — казваше ми после. — Всяко нещо на мястото си...

И тя, моята интелектуалка го беше разбрала най-после, колко морал и човещина у хората беше убила еманципацията. — Ето какво значи майката да си е у дома — повтаряше тя. О, минало незабравимо! Какво бяхме спечелили и какво загубихме като изритахме своите „социалистически“ жени и майки и ги пратихме по строежите на своя „нов“ живот...

... И поради това, каквото ще видя и чуя в следващите дни, — все това ще показва — народите са си народи — политиците са тези, на които не им стига умът какво да направят и как, та да живеят тия народи по своите човешки правила...

Гладни сме... Който от младежите беше скътал я сандвиче, я кутийка с вафли — извадил я беше по пътя, отишла беше... Седем часа пътувахме, но поради тактичните спирки на Ниат и поради вълнението — умора никаква.

Ала един обяд сега... Един обяд е винаги добре дошъл. И той дойде.

Ресторант като ресторант! Само че е разделен на две. Едната, по-голямата половина е за мъжете. Тук имат право да седат само те... В другата половина могат да идват вечер и със съпругите си — но са отделени от мъжкия сектор. С голямо съжаление открих, че пийването на тия хора съвсем не им е голямата стихия — по малко ракия може... И то понякога. Виното изобщо не го броят за напитка и го наричат презрително шира. Поради тази причина и за мое голямо съжаление, вино изобщо никъде не видях. Виж, бира имат всякаква — и местно производство и вносна. Но и на нея особено не налитат... Колкото и да е странно, и за мен да беше направо стъписващо — дай им чай... Пият го и в „каавето“ и по домовете си — в едни малки чашки, с които старите хора по селата у нас пиеха някога ракия...

Средна ръка мъж, тичаше като совалка навън и вътре — където едно момче наливаше чашките, човекът с бяла престилка ги разнасяше. Пиеха бавно чая мъжете, после поръчваха още, ония малки чашки пак се явяваха и губеха в едрите отрудени пръсти на хората... И тъй може да е цял до обед, може да е и цял ден — мъжете се местят от маса на маса, приказват, бистрят политиката. Една турска чаена церемония, която няма нищо общо с японската, освен обединителната

течност в най-различни състояния на състава — чайт. Но тук, в Каавето вино няма, ракия да се не чува, бира също тъй... Чай, чай и пак чай. Ала като пресметнах как непрекъснато снове по пътя от масите до тезгяха на ден може и да навърташе двадесетина и повече километра, човекът с престилката. А на клиента едва ли му се събираше за цял ден в крайна сметка повече от една водна чаша чай... Имам чувството, че тия хора го пиеха колкото да не са им празни ръцете, докато си палят цигарите.

Виж, в пушенето ги биваше... Както и нас... И все пак — наблюдавах тамошните младежи и нашите и открих една не до там възхитителна разлика. Както казах, по отношение на пушенето, в нашия рейс нямаше геле. Пушеше целокупната учаща се младеж, населила рейса. Без никакво изключение. Съжалявам, ако с това си наблюдение изненадам някоя майка или татко, които си мислят, че тяхното отроче прави изключение от тия не дотам здравословни правила. С любопитство гледах две много свитички и срамежливи момиченца, както и един осмокласник. Тия викам си — няма как да са го прихванали вече тоя занаят. Море, като видях как опъваха цигарата, тъй че светлинката ѝ за секунда отиваше до средата — разбрах, че нищо не разбирам — или от пушачи, или от хора... Това, което понататък ме изуми — като сме отворили приказка за тая най-вечна и най-банална тема пушенето и пиенето — то е, че в тази община нашите хора до дълбока старост — не си позволяват да запалят цигара пред баща си, нито да вдигнат чаша с ракия пред него. За ракията — пиенето на която изобщо не е до там порядък от масов характер, може при особени случаи да се направи изключение — на гости или при някакъв друг повод, но за цигарата не...

Добре ли е това, зле ли е — изостанала ли е по този начин Турция, напреднала ли е — нека читателят сам прецени...

Защото тъй беше някога и по нашите български земи... Аз самият пропуших пред татко в деня на сватбата си. Нямаше как. Не можех да оставя бъдещата си жена да се повърта самотна сред гостите и да попива изпитателните и въпросителни погледи „къде е момчето й“, какво му става, та тъй често притичва до тоалетната... За такъв ли посерко е тръгнала да се жени и да прави къща...

По микрофона ли да обясня, че не съм такъв за какъвто може да са ме взели, а просто ходя да припаля някоя и друга цигара... Целунах

ръка на татко — Бог да го прости, помолих го за прошка и поисках разрешение да запуша...

Разбра ме... Беше мъж!

Което по нататък силно ме втрещяваше бе фактът, че нашите хора и кафе не пият. Помня с голяма доза сигурност, че и двата пъти, когато съм ходил в тяхната далечна люлка — с. Галата — съм пил с далечните им деди кафе — и то твърде добро кафе... По тая причина — събрахме им с Наско погледите, когато поискахме турско кафе в „каавето“, където тъй или иначе прекарахме по-голямата част от времето си — на лаф с прииждащите гости за годеща на дъщерята на Ахмед — най-големия от четиримата братя — Серпил. Или пък след това, докато се организираше празника на общината...

При нас на масата се изреждаха да седат по за десетина минута по-първите хора на селището и да ни уважат по този начин с вниманието си. И все се ръкувахме — и като идват, и като си тръгват... Ръкуването е традиция номер за добри чувства. И за уважение към госта. И то още не беше станало демагогия в никаква степен, както е кажи-речи навсякъде по останалия, по-напреднал уж свят... И отново разбрах тук, как по-напредналото може да е много по-малко човешко отколкото онова, което бие на далечина и минало...

Донесоха ми „каавето“ — пак в една такава чашка, метнах го, като че ли го хвърлих през рамото си — поисках второ. И с него работата приключи за по-малко от минута. Поискрахме с Наско трето... И то не ни засити — попитахме за „нес“. Такова чудо не беше патила главата им. Донесоха ни и „нес“ — и пак в такава чашка... Махнахме с ръка. Четири техни кафета се равняваха горе-долу на едно стипчиво кафе, в някоя нашенска бакалия, на която собственикът е решил за малко време да направи много пари от кафето...

Обядът мина по най-европейски начин. Сервитьорите — симпатични млади мъже, добре облечени, с папионки, с коси направени по най-новата мода. Стилист Капанов изглежда беше минал и от тук, защото и младежите, които срещнахме вече, и които отново щяхме да срещнем или бяха мазнали перчемите си с гел или лак, както прави и моят син, всеки път преди да излезе от къщи, или пък бяха придали на косата си онзи таралежоподобен вид, наложен у нас от вездесъщия и духополагащ Мишо шамара...

Мишо Шамара! На кого по-напред в България да го отвъртиш този шамар. Оная депутатка, която повика покойния, Стефан Савов да излезе от залата, та насаме да му отцепи два шамара — да не го резили пред всички, вярно беше предугадила накъде отива държавата ни.

Кюфтетата — чудо. От истинско месо — няма примеси от котешко, от кучешко, нито дори от магарешко, както често става у нас... Ако масовият българин знае каква кайма яде — докато е жив едва ли ще си помисли за кюфтета... Сладоледът им пък направо фантазия. Шест — както казва за такива идеални изпълнения Тошко — художникът от моя край. Баклавата — за нея какво да приказваме — тя си е световно известна. И бира — на корем. В нашата агитка имаше едно каре, което не падаше под пет литра на ден... Сега им дойде сърце на място. Друг плаща, те пият... Една стародавна мечта на българина беше на път, ако не изцяло, почти напълно да се осъществи.

Беден човек от моя край, гладен, в ония далечни години на нашия най-ранен социализъм беше влязъл в една заможна къща, баш когато обядвали. Погледал, погледал и рекъл: — Да има как бай Стояне, да ме пазариш — да ти поям — чудо работа ще свърша...

И ние тука тъй. Турците не са и по бирата, поради тая причина количествата, които тия юнаци погълнаха, ще им останат като един кошмар, който има да ги стряска дълги години...

И ний сме дали нещо на света...

Кметът — Селим е около 45-годишен — тактичен, приветлив, и в същото време, както казах вече, организиран и умен мъж. По време на обяда ни пита искаме ли да отидем на годежа на братовата му дъщеря.

— Искаме, разбира се.

— Тогава да ставаме — каза той.

Кандидатите да присъствуват на годежа бяха много — особено желание видях в очите на двете твърде тактични нашенки — Маргарита и Мария, но кметът деликатно ни подсказа, че по обяд годежът се прави в по-тесен кръг — за роднините, а за населението, за всички други, които имат интерес към хубавото събитие, ще е довечера — на площада... Отидохме трима — ние с Наско и жена ми — останалият свят остана да се донасища кой с каквото обича и колкото може...

Годеж по турски — 21 век. Или по българомохамедански — не мога точно да кажа. Мисля, че разлика няма, защото вярата е

еднаква... Гледка и спомен за винаги... Може би и поради огромното любопитство, защото никой от нас на такъв годеж не беше присъствал. А и не само тук. В България годежите отдавна вече никакви ги няма. Предразсъдък — отсича нашият, или нашата — вече всичко видели и познали от предбрачния живот младенци... Те и сватбите силно намаляха пак главно по тази причина, както намаляха и браковете, както пък поради това, смазващо за съдбата на нацията и държавата ни, се сви и раждаемостта...

Тук му е мястото да кажа, че и сред турците, в това число и българомохамеданите, които са се вече твърде силно приобщици към европейските нрави, раждаемостта също е паднала до две деца. Това е нормалното. Трите са изключение, едното-също... Не е такава картината обаче в азиатската част на Турция и в Анадола. Там верският фанатизъм поддържа раждаемостта висока, а държавата от своя страна прави всичко, което трябва да прави една държава, която иска смъртността при децата да е ниска. В този смисъл Турция — гледана от към източната ѝ част — не само поради настъпването на ислямския фундаментализъм, но и поради високата раждаемост, си е една тревога за Европа, ако не искам да кажа някоя по-силна и със сигурност по-вярна дума...

За разлика от ония, фундаменталисти, ние не сме такива. Раждаемостта ни е вече на път да стане нулева. Цяло събитие е вече да срещнеш бременна жена. Ако се излъже да роди едно дете — браво, две са подвиг... За три — трите отдавна ги броим за българска сензация... Виж, да хвърляме новородените в кофите за боклук, в тоалетни, да ги оставяме да замръзват, даже направо да си удушаваме децата, и това вече го правим... Е, това е вече много страшен знак за зоната, в която сме навлезли вече като държава и като морал. Това е знакът на човешкото озверяване, на превръщането ни в нещо много по-страшно от животни, където детеубийството е просто непознато. В парламента ни — пак ни дума, ни вопъл, ни стон...

Ние гледаме цивилизационния избор... и знаем „колко високо ни ценят в чужбина“...

Освен това, младите хора у нас масово си живеят, без да се женят. Нова мода, така било по света. Няма друг народ, на който политиците му така-добре да знаят „как е в цивилизованите държави“,

а останалият български народ — „как е по света“... Ние винаги сме държали да приличаме на някого...

Както скоро стана ясно, и на годежа се бяха смесили поне три века и трите цивилизации, както ги би определил Тофлър. Те се бяха срещнали в един двор пред очите ни...

Това е дворот на братята Кесебир. Ахмед, с неговата многолюдна челяд. Селим — също тъй, Соап — чийто син се оказа помощник шофьорът, че както после стана ясно, той не е никакъв помощник-шофьор, а момче с висше образование — инженер... С една красива млада булка, която видимо боготвореше свекъра и свекърва си... Четвъртият, най-младият от братята, бе Ниат. Който ни беше и шофьор, а лично на мене и на жена ми домакин, в чийто модерен дом прекарахме една чудесна нощ...

За този двор и за четиримата братя ще трябва да кажа по няколко думи. Защото самите те — братята и семействата им бяха едно сборище на тези три цивилизации и на тези три века. А ако щете и на двете религии.

Двор като двор — изметен, изчистен... Тук в нормалните дни стоят паркирани четири леки коли — на всеки един от братята. Всяка кола ношува с ключа в контакта. Ако дотрябва на някого кола и неговата не е в ред — да пали другата и да отива да си върши работата... Лично аз, през целия си досегашен живот не бях виждал толкова сговорни братя. Човек можеше да усети мълчаливата сговорчивост дори в тая голяма организация по нашето посрещане, по годежа и по отношението към сватовете, които идваха от сто километра разстояние, по настаняването в къщите на цялото наше младежко общество, така че в никоя къща да не могат да спят момче и момиче, а на всичко отгоре всички да са настанени от добре по-добре. По годежа, който отделно отнема огромни сили и най-сетне по организацията на утрешния празник — на общината, когато щяха да дойдат и най-високопоставени гости — областният управител — каймакамина, и кметовете на общините от цялата област. Като че ли бяха свързани не само с ЖСМ-те си, ами и с по още един невидим телефон, та каквото намисли един от тях, го научава на секундата другият. Няма „ама защо аз?“, или — „не мога сега“, няма „уморен съм“, няма „не може ли утре да я свърша тая работа“... Невероятни

хора... Забравено, отдавна забравено и изчезнало у нас патриархално време.

В една от къщите живееха всеки на своя етаж, с по няколко стаи, двама от братята. В другите две къщи живееха другите двама...

Нещо много далечно като спомен от „Гераците“, защото тук живееше при един от синовете си и дядо Адем, бабичката му се беше поминала... Само гдето от тия къщи очевидно не изпълзяваха като змии караници и скандали, снахите не се мразеха и ненавиждаха. Как и с какви средства беше постигнат този мир и това покорство — както ми беше трудно да повярвам на очите си, така и не мога да го обясня, мерейки го с нашите български правила на семейни общезития, които най-често се характеризират с това, че след някоя и друга година, ако не след някой и друг месец, първо снахите ще се изпокарат помежду си, после свекървите, после братята, по някое време вече никой с никого няма да говори. И омразата най-често също тъй е тяхно най-постоянно състояние...

При тези хора, както ще се убеждавам непрекъснато всичко беше по една стародавна традиция на уважение и подчинение, съобразяване с ранга и положението на всеки в тая дълбока семейна йерархия — в която като всеки си знае мястото, няма опасност и от никакво разминаване и сблъсък...

Да, в това отношение тук беше още патриархалният и романтичен деветнадесети век...

Къщите обаче и уредбата в тях, бяха двадесет и първи век — втората половина. Ние докато я докараме до там, ще ни трябват поне петдесет или сто години, ако изобщо достигнем до там — хора с техния хал в България да имат домашна подредба като тяхната. Не преувеличавам...

Домът на Соат и Медине, където ще нощуваме — е за завиване на свят... Всяка от петте стаи е в различен стил. Мебелите са в тон с цвета на стените — съща така и килимът на пода и всичко друго. Мебелите са нови, скъпи и подсказват едно завидно богатство — не само материално, но и на духа на тези хора...

Нашата домакиня Медине е мека, топла жена... Образована, но и тя както останалите жени в този голям патриархален дом — не работи извън къщи. Гледа си двете сладки момченца, както и останалите снахи са отгледали забележителни с уважителността си синове и

дъщери. По-голямата част от тях са вече изучени и са дошли за годежа на братовчедка си. Тя учи икономика и програмиране в университета в Анкара. Кандидат-съпругът ѝ вече работи в Одитна фирма. Други от младите са юристи — завършили в Истанбул. Тъй като разликата между братята не е голяма, тя не е голяма и между децата им... Същата овладяност и сдържаност, чувството за такт и при тях... Невероятно — пак ще кажа, изглежда това, че жените на тия хора не са тръгнали по фабрики и канцеларии, не са се втурнали да учат, за да не се връщат никога повече в тая малка община, не са окъснявали изглежда по дискотеки — макар че и тук дискотеки има и младите хич не пропуснаха нощта да не им се порадват. Според моето разследване, дискотеките са досущ като нашите — с една разлика, че и тук остава невидимата власт на традицията, която да напомня на младите колко да пият, и какво да правят като си тръгнат от тук... Защото гледките, които е виждало окото ми в и около дискотеките в моя край — могат да изправят на нокти всеки що-годе нормален човек.

Не бързали майките да се еманципират, и си гледали децата. Ето една от грубите грешки на социализма. А и на онзи днешен свят — който ние с такава възхита наричаме цивилизационен... Гледали си децата, възпитавали ги и ги възпитали... Сега има на какво да се радват — най-вече на признанието за грижите на мама и татко, на уважение и синовност, които на нас българите все повече и повече ни се губят...

Попитах — имало ли е тук, помни ли се убийство... От как се пише историята на тази община — както стана дума, сто и тридесет години и отгоре, убийство нито едно не се знае. И сбиване не се знае между хората... И като всичко това го съпоставиш с убийствата у нас — с майките, които, изкрейзили от безумния живот, който живеем, с децата, изкрейзили по своему, резултатът е готов — едните посегнали на другите... Майки убиват децата си, синове убиват майките си или бащите си... И това не прави вече никакво впечатление нито на парламент, нито на правителство. И журналистиката ни гледа на всичко това като на една добра сензация, която става за първата, или последната страница и може да продаде по-бързо вестника... Новините на телевизиите ни са пълни с черна и отчайваща хроника за обезценяването на човешкия живот у нас...

А в обявената от край време за изостанала и ориенталска Турция, в този край поне, от двеста години не помнят сбиване...

Та така... В средата на големия, изметен от три метачки двор — маса с бяла покривка. До масата седнали двама души. Зад гърба им, на също така бели столове, са заели места мъжете от родата. Във възможно най-широк състав. Може би бяха петдесетина мъже — най-различна възраст. Всичките облечени еднакво — с черни костюми от различни времена разбира се — според възрастта на хората. Когато ние с Наско и с жена ми се появихме, всички бяха заели местата си... Ръцете примерно сложени върху бедрата — не пошавват — пригласени като за снимка, сякаш някой невидим фотограф вече им беше наредил — „готови“... Гледаха мълчаливо и очакваха съсредоточено онова, което предстоеше да се случи.

Нас със Наско ни отвеждат на централното място и ни представят двамата важни гости. Това са застъпниците. Те са водили преди ние да дойдем и седнем тук пазарлъка — какво дава на бъдещото семейство бащата на момичето, какво дава бащата на момчето. Пазарлъкът очевидно не е бил публичен, или е бил отрано договорен, защото в наше присъствие те не размениха нито дума повече...

Настанихме се важни като в президиум. Зад нас — мъжката част на годежа. Пред нас — в друг полукръг, женската. По същия начин са насядали и жените. При мъжете няма нито една жена, при жените няма нито един мъж — те са в съвсем другия край на двора... Това което описвам не е етнография. То е народопсихология. Знак за един морал, който още не си е отишъл, макар че началото на края вече се задава...

Мъжете са тук, жените са тук. Къде е булката? Ще излезе ли увита цялата в шалвари и фереджета... Няма вече шалвари и фереджета. Иззад жените, където е входът на бащината и къща, излиза момичето... Всички погледи са отправени към нея, вцепенени от напрежение като как е нагласена тя. Ами хубаво момиче, хубаво нагласено... В синя булчинска рокля, в син воал на главата — прозрачен до толкова, че да се видят подробности от красивото ѝ лице. Светско момиче — откъдето го погледнеш...

Студентка... Не можеш вече да я пайваносаш в шалвари и да ѝ увиеш лицето в шамия. Умряла работа. Образоваността е посегнала на традицията и е превърнала момичето от Ориента в една истинска

европейка... До момичето върви един от братовчедите. Той носи голям найлонов плик, направо чувал го кажи. Момичето иде право към нашата маса. В това време към нея тръгва и бъдещият свекър, веднага му донасят стол. Младият братовчед — елегантно облечено момче, сърчно вади бели, превързани с панделка пакети из чувала и ги поставя на бедрата на всеки от мъжете. Започва с нас. Ние имаме само голям букет с цветя. Слава Богу, той ни поизми очите... Подаваме го на булката... Тя целува ръка на бъдещия свекър и докато шаферът раздава пакетите — на всички по един и всичките еднакви — покривки за маса, с финна бродерия всяка, присъствуваме на гледка.

Бъдещият свекър — смачкан човечец, с изкривени от тежка селска работа ръце, слага гривни от злато на ръката на бъдещата си снаха. Правилото било — поне десет да са златните гривни. Нанизва ги с усилие. Явно гривните са купувани от различни места, в различни времена, когато имало пари, тогава се готвила прикята за снахата. Една от гривните се запъва — не ще да се наниже на моминската ръка. Свекърът се притеснява. Той изобщо е свит човек и пред толкова хора да бъде център на вниманието, това може и до инфаркт да го докара. На всичкото отгоре и гривната му се опъва... Момичето е опитно. Помага на човека... И виждаме болката, която малката гривна ѝ причинява. Но тя е десетата. Без нея не може. Годеницата свива максимално ръката си, даже с другата ръка я притиска... Напрежението расте... Най-после халката дрънва до другите. Остава още една, тя е по-покорна, купена е, когато свекърът е имал повече пари... Покри се ръката, кажи — речи и от лакътя до китката със злато... Много злато наистина. Колкото и да е евтино то в Турция, все пак е много...

Това момиче никога не бива да идва в този вид в България. Още на българската митница ще му отсекаят направо ръката, за да приберат златото нашите храбри пазители на държавните интереси — било от мафията, било от Английската — Крал Ейджънс...

Сега момичето тръгва между хората. На едни, по-младите, или по-малко близките като нас, подава просто ръка, на по-възрастните, но не до там близки хора — целува ръката, а пред онези, които са близки роднини, момичето почти светкавично извършва три движения — поема ръката, целува я, като я вдига да облегне до челото си, после целува двете страни на жените... И всичкото това обикаляне на двора

— с даровете и поздравленията в този им мълчалив, почти свещен обряден вид, трае не повече от петнадесетина минути. Докато годеницата се движи между мъжете, после между жените, те ѝ дават пари... Събира ги не тя, а пак онзи юнак — дето разнасяше даровете... Няма музика, няма оркестри, нищо няма освен тази най-проста и свещена церемония...

Къде е годеникът? Къде се крие той?... Годеникът не дойде при мъжете. По даден знак той излезе от към къщата на един от чичовците и се отправи към невестата си — целуна я по челото, в този момент точно като по команда — не видях само кой я даде, мъжете откъм гърба ми станаха и се изнизаха за не повече от минута от към задния край на двора...

Годеникът с булката тръгнаха из женската половина и по същия начин целуваха ръка и поздравиха жените, като ги даряваха с големи шалове. Те ги даряваха с пари...

С това тази първа част на годежа свърши. Никакви други дунанми, никакви леки коли, никакви други демонстрации. И ние станахме и освободихме терена. Нас мъжете, ни заведоха отново в Каавето, поръчавме си пак кафе — в ония чашки като напръстничета, имаше много време до вечерта — тези които не бяха се ръкували с нас — дойдоха, ръкуваха се — едни сядаха на масата, други си тръгваха... Извървя се цялата мъжка част на общината...

Отидохме отново ние тримата, заедно с кмета, в ресторанта — да видим как върви обядът на младежта, побългариха ли го вече?... В това време близките на годениците се оттеглиха в къщата на момичето... Там за такива като нас очевидно няма работа...

Не се стърпях и допълних етнографските си и други знания с въпроса — а младоженците тази вечер заедно ли ще спят?

Отговорът беше — не! Това ще стане след сватбата, а сватбата пък ще бъде след два месеца...

Припадна вечерта... Любопитен съм как по-нататък ще се развие годежът. Имаме с Наско и с чичото на годеницата добра наблюдателница. От каавето се вижда цялото движение на площада. Още към четири часа след обяд тръгнаха по-възрастните жени, водейки внучетата със себе си към голямата циментова площадка, събираща насядали три-четири хиляди души. Тя е в самия център на общината. Там едни насядаха направо на земята, други, си носеха

малки столчета колкото за едно детско дупе... Тези първи възрастни жени с убийствено спокойствие и търпение като хора, за които нищо не е по-важно от това сега да са тук, изчакаха докато стана девет часа вечерта — цели пет часа прекараха на площадката в очакване на по-нататъшното тържество — рязането на пръстена... Кръгът на площадката постепенно се запълваше и уплътняваше — най-вътре бабите с децата, после по-възрастните мъже отвън, някои от тях също със столчета. След това най-младите мъже — най-отвън. Събраха се хиляди хора, мръкнало е вече... Изведнъж този гъст човешки обръч се разкъса — отвори се път. На опразненото място се появиха младоженците и един от чичовците на момчето — видимо богат и образован човек — той ще реже пръстените. Интересно е това рязане. Двете халки на младоженците са с вързани с връв. Нанизват се пръстените на пръстите на двамата и така завинаги ги свързват с онова, което ние наричаме брачен съюз. Младоженците застават чинно пред чичото, той държи ножица, пет шест хиляди очи ги гледат... Оркестърът — зурна, акордеон, тъпан и кларинет, е заел вече мястото си. Чичото вдига ножицата, множеството замира на секундата, от петдесет метра се чува как ножицата казва своето „храс“ и разрязва връвта.

Ръцете на младоженците са свободни, но брачната халка е завинаги там — на своето вярно, съпружеско място...

— Вярно ли е наистина през целия им живот съпружеското легло? Има ли изневери между тях хора? Покорството им вечно и непроменимо ли е? Това е спор, който дълго ще водим дни по-късно, когато се върнем уморени през нощта в Карнобат. И в чакащата ни по волята на кмета кръчма ще се разхладим с бира и ще гасим постепенно възбуждението, обхванало ни след толкова натрупани впечатления...

Сега сме още на площада... След движението на ножицата и разрязването на халката, за което от сутринта се говори като за най-сакрален момент на годежа, изглежда фаталният миг е вече преминал. Изведнъж се чува острият писък на зурната, примесен след малко от звуците и цивилизованите акорди на акордеона, после и на кларинета...

Силих се да разбере, каква е точно тази музика, която покани първи под ритмите си младоженците. Само тях — двамата... Никой друг на това първо танго. Не зная нито музиката, която чувах дали

беше за танго, нито това, което те изтанцуваха хванати един о друг като за танго — какво точно беше? Или и тя бе смес от ония три епохи и цивилизационни вълни, люшкащи Турция — тази на зурните, спускащи се от към Бакаджиците и водеща озверели хора към посечища и кръв, тази на онова танго, познато ни от аржентинската класика, или тези сюрреалистични и повече хаотични водопади от звуци, под които днес всеки прави каквото може. Горедолу такава беше и танцуването — смес от стъпки, смес от времена и смес от страсти...

Само двамата... Трябва да е велик този момент. Първият знак на сигурност в онова, което те отдавна са чакали и в най-мили и интимни планове кроили. Само двамата — първо публично прегръщане, макар и в танц... Само двамата — за пръв път с една халка на ръцете — знак колкото за една сигурност в отношенията им, толкова и за връзка, която тези халки ще държат здраво в металната си магия...

Има ли разводи в Турция?... Да, има... Макар, че за разлика от тази част на Европейска Турция, в останалата настъпва все по-силно ислямският фундаментализъм и отново оковава воли и страсти в камениновата си прегръдка. Тук все още има толерантност и свобода, които естествено водят и до разводи... Те все още не са масови, но ги има...

Няма никакво съмнение, че от всички цивилизации днес в света ислямската е най-силна, при това по думите на един от най-големите ѝ познавачи — Генлер. През последния век силата и властта на исляма в онези страни, където той е основна религия, се увеличава. Даже в определени среди се говори за Ислямско Възраждане, което ако си послужим с по-популярния израз, се нарича ислямски фундаментализъм. А той ще рече — поставянето на Исляма в основата на цялостния живот. И тук, в същността и проявите на съвременния Ислям, ние можем да открием трите цивилизации, вместиращи се и настъпващи се една друга. Факт е съвместяването все по-видимо и все по-масово на нисшия, на народния ислям с елитния ислям. Някогашното феодално — ако си послужим с тази категория на цивилизованост, тълкувание на Исляма се омесва с по-новото — буржоазно демократично интерпретиране на ислямските догми. На всичкото отгоре — трети — един елемент се появява, който и в Турция

започва да надига глава — омесването на фундаментализма с национализма.

Тълкуванията, които някога са били достъпни само до малцина, до елита, сега стават ценности на народа. И този процес, разбира се, е двойствен — от една страна — това е популяризиране на местните буржоазнодемократични нагласи, от друга е вносът на цивилизованост и адаптирането ѝ към ислямските традиции на миналото... Ето това смещение видяхме и в тангото и в музиката, която почти през цялата нощ се виеше над общинския площад, както и в касетите, които Ниат ни пускаше по пътя насам и после обратно към България... Ето защо — османистите и изобщо изследователите на Исляма и неговото съвременно развитие, определят Турция като класическа страна на смещението — между западната цивилизация — европейско-християнската преди всичко, но и американската, и ислямската, ориенталската цивилизация.

Накратко — не случайно на всеки голям площад в Турция може да се види една скулптура, турена върху голям постамент — това е фигурата на Кемал Ататюрк — модерният строител на модерна Турция.

Какво направи Ататюрк за да приближи Турция до модерните западни държави, да я изскубне от нейния Ориентализъм. Въведе практиките на републиканизма, и национализма, увеличи ролята на светската държава, премахна Халифата и ограничи, ако не ликвидира, намесата на Исляма в образованието. Премахна по-нататък религиозните съдилища, Ататюрк и старото османско право премахна, като го замени с ново, далеч по-европеизирано, въведе гражданския кодекс в обществото на Турция, възстанови грегорианския календар.

В последните години обаче в Турция настъпват отново нееднопосочни процеси. Известният турски социолог — Гьокалп — приятел и съвременник на Ататюрк посочва, че след Младотурската революция от 1908 г. идеята за османизма отново се е засилила и започнала да се разпространява. Според него, това което формира нацията е културата, вярата формира религията, а нацията — цивилизацията. Ето защо културата според него е национална, а цивилизацията — световна.

Турският народ, пак според него, принадлежи на Далечния Изток /Шаманската цивилизация/, възпитаниците на медресетата

принадлежат към Източната /Ислямската/ цивилизация, възпитаниците на училищата — към Западната /научно-техническата цивилизация/...

Колкото и възражения да е срещала на времето тази цивилизационна разнопосочност, трудно е да се оспори, че тя открива реални процеси. Независимо от факта, че известният в Турция „Клуб на интелигенцията“, 50 години след Гьокалп постановява — „религията, е тази, която формира самобитността на нацията и културата“, това разделение на шаманската култура на народна, ислямската — на възпитаниците на Медресатата и западната — на възпитаниците на Европа — това разделение, заложено в основите на съвременна, модерна Турция, не само не се преодолява, но има симптоми на засилване и се превръща в реален проблем на турския съвременен живот.

Думите на Ататюрк — „най-вярната пътеводна звезда в живота е науката, техниката“, следят минавачите от фасадите на монументалните и академични сгради, но не привличат внимание и не оказват никакво по-съществено влияние на нашите хора по улиците — посочва Боскюрт Гювенч „Турският национализъм“ — с. 13.

Сложни и нерешени проблеми има и по отношение на самия турски език. Такъв основен проблем се корени във факта например, че не се пише на него. И до днес Истанбул се явява представител на османската цивилизация, провинцията /Анадола/ — на турската народна култура. Турската езикова раздробеност и до днес е проблем.

Ататюрк използва изследванията на Гьокалп, но не прилага напълно неговите идеи, защото поради ранната смърт на Гьокалп те остават недоразвити. Затова и османският интелектуалец Сюлейман Назив формулира по следния начин своята съвременна самоличност: Първо съм мюсюлманин, после османец и най-накрая турчин. Не бих дал сестра си на турчин, който не е мюсюлманин, но бих я дал на мюсюлманин, който не е турчин. /„Турският национализъм“ — с. 20/.

В тази твърде усложнена и етнически и верски констелация, отново се явяват обаче някои от идеите на Ататюрк за бъдещето на Турция. И колкото и да е усложнен въпросът за това бъдеще, днес отново се възражда идеята за създаването на „новият турски човек“.

„Целта на реформите, които осъществяваме е, да превърнем народа на република Турция в едно напълно съвременно и цивилизовано по разбирания и облик общество“. Големият мислител

Ататюрк обаче отива и по-нататък. В своето разбиране за понятието култура, той всъщност прави една цялостна програма за развитието на турската светска държава. Кои са основните принципи на тая бъдеща култура? Според него те са: Един мироглед, битийно съзнание и вяра в постигането на успех, насочени към разумен и научно обоснован начин на живот, отваряне към съвременния свят, социално усъвършенствуване, осигуряване на благоденствие, мир и щастие на турското общество.

Тези възгледи на Ататюрк са без съмнение новаторски, съвременни, прозападни. Те са безусловно светски. Остава въпросът — с оглед на засилващата се конфронтация — Изток-Запад, ислямски фундаментализъм — западни ценности, тероризъм — антитероризъм и мястото на съвременната турска държава в тази конфронтация. Проблемът е доколко верската основа на съвременна Турция и общението на мюсюлмани и фундаменталисти прави тези принципи реалистични и изпълними.

Всъщност, към старите национално образувачи проблеми днес реално се прибавят нови, които могат да се формулират и така:

А/ Конфликтът между членството в НАТО, желанието за членство в Европейския съюз и фундаментализма.

Б/ Проблемът с кюрдите и вероятността от създаването на кюрдска държава.

В/ Сблъсъкът между засилващия се ислямски фундаментализъм и светските тенденции в самата Турция.

Как ще се развият тези процеси, само бъдещето ще покаже.

През последните петнадесетата години обаче, ролята на Турция точно по тези причини беше свита, част от нейната антисъветска, а в последствие антируска мисия започнаха да играят бившите ислямски съветски републики и в това отношение Турция започна да губи своята ключова позиция. Независимо от това в нея действуват две силни цивилизационни тенденции. Нейният военен елит, офицерите ѝ, голяма част от политиците ѝ остават на западна вълна. Те са обучени, поне една част от тях в западните страни и в САЩ. И това си има своето голямо значение. Друга част обаче, кои чисто тактически, кои по убеждения, кои под влияние на другите ислямски държави, са убедени, че трябва или пък са принудени да правят все нови и нови

отстъпки на настъпващия ислямски фундаментализъм и дори да го използват все по-неприкрито за политически цели.

Преди двадесет години бе възстановено религиозното обучение в държавните училища. Под пряката власт на Ислямистите в Турция днес са над 300 печатни издания, 30 телевизионни канала.

Във Варненския свободен университет се запознах със Сабри бей, довел на стаж в Университета студенти и студентки, специализиращи се по ликвидиране на последиците от тревожните и съсипващи земетресения. Сабри бей е богат и цивилизован турчин. Шеф на пожарна команда в голям град.^[1] Той беше убеден категорично, че реформите и последователите на Ататюрк ще издържат на всеки опит за реставрация на Исляма в управлението на държавата. С други думи, светската турска държава се е крепила и ще се крепи на армията. Всеки шест месеца се прави кадрови преглед на всички офицери. Най-малкото съмнение, че някой от тях се поддава на влиянието на Исляма — и вн. Това според него гарантира и ще гарантира светския характер на турската държава.

Не много хора в Турция знаят, че Ататюрк е и „наш“. Наш, защото е бил през 1912–1913 година военен аташе в София. По това време той бил силно и фатално влюбен в една софиянка — дъщеря на генерал Ковачев — командващ западното крило на българските войски.

Бащата не давал и дума да става дъщеря му да се жени за турчин и то по време, когато сме във война с неговата държава. Ататюрк се върнал в Турция и скоро се заел с реформите в армията. Особено силни били те, през 1927, 1928-ма година, когато Турция наистина става светска държава. Но не се оженил. Вместо това се пропилил. Яко. И до края на живота си... Навъдил си врагове, защото реформите винаги въдят врагове. Издържал всичко, успял да превърне армията и училището в светски институции. Бил победен единствено от алкохола. Умира млад.

Днес Ататюрк стои на площада на всеки по-голям град — със своя среден, почти нисък ръст, като едно предупреждение срещу всеки, който би се осмелил да върне Турция назад — в онова далечно, диво и фанатизирано минало...

Което е интересно — в азиатската, анадолската част на Турция, най-вече, се възстановява носенето на шалвари и фереджета. По някои

пресмятания над 70 процента от жените в Турция са отново със забрадки. Ислямистката партия на Ербакан постепенно се очерта като най-голямата политическа сила. Съзирайки тази опасност, прозападно настроените военни на два пъти през последните няколко години поставяха извън закона тази партия.

Факт е обаче, по данни на изследователите и на хората, които много отблизо и с тревога следят този процес, че в определени, ставащи все по-многобройни среди, в Турция се засилват антизападните настроения, което не убягва от погледа на правителствата на страните — членки на Европейския съюз. Не случайно те на думи подкрепят Турция, а на практика изобщо не са започнали каквито и да било преговори за членство в ЕС. При всеки по-откровен разговор с немци или французи, тревогата им от новата вълна на Ислямизация в Турция е повече от очевидна и намеренията им да я допуснат до членство в Европейския съюз точно поради тази причина са силно нееднопосочни.

Кое е най-тревожното? Ислямският възродителен процес не се движи от уморени ислямски традиционалисти, а от, колкото и да е странно това, модерномислещи, образовани, високопоставени специалисти или лица от средите на бизнеса. Те също формират свое гражданско общество, което меко казано избутва традиционните и неособено силни структури на светското общество.

И новият парадокс не само назрява, но и изгрява в Анадола и азиатската част на Турция — родителите на тези високообразовани млади турци са наследници на модерния Ататюрк, техните деца — уви, правят точно обратното.

Няма съмнение, че броят на религиозните училища се увеличава, ислямистите се настаняват като ръководни кадри в Студентските съюзи. Бавно, но агресивно се формира по този начин ислямизация на политическия живот. Така, според един от най-добрите ислямисти — Гелнер, се проявява тенденцията към установяването на ислямистката „итта“, всеобхватна общност, подчиняваща индивида и изградена на базата на единната вяра и изпълнението на нейните закони.

Освен това, Турция е част от голямата — 1,2 млрд. световна ислямистка общност, която има своята ислямска конференция, международна ислямистка информационна агенция, ислямистка банка и пр.

Както се вижда работа и организация не от вчера и не до днес.

На всичкото отгоре в паралела между съхраняването на светската власт и възстановяването на Исляма в Турция има тревожни данни за превръщането и в регионална сила, която да обедини около майката родина всички намиращи се извън страната турци, като провежда твърде безкомпромисна политика спрямо „чуждите“ вътре. Тя има за тази цел изградена телевизионна мрежа и радио за облъчване на турското население, живеещо по една или друга причина извън нейните териториални граници!

За съпротивата срещу Турция по въпроса за членството и в ЕС има още една причина — високата раждаемост, която силно безпокои успокоената, дори одрямала се над пълните си чинии Европа. Турция видимо ще остане последната земя на исляма, от където нататък ще започва Европа. Т.е. Турция ще бъде за доста години нататък лидираща ислямския свят страна, най-модерната ислямска държава, но не членка на Европейския съюз.

Балканските държави от своя страна ще бъдат за дълго време още линията на раздора, /на раздела/ между европейската християнска цивилизация и Исляма! Тема за размисъл, както би казал Жорж Ганчев.

На всичкото отгоре, и пред самата Турция, се възправят нови въпросителни! САЩ, след войната в Ирак, не гледат вече на Турция като безусловно предан съюзник. Те са смутени и ще предприемат, както по всичко личи, нов стратегически ход. За него вече говорихме — това е създаването на кюрдската държава. Кюрдите не са араби, не са турци, но са ислямисти. Чрез тази държава те ще контролират Ирак, Иран, това ще е една изцяло тяхна предана общност.

Ще успеят ли САЩ да разиграят по този начин своето американско конче, времето ще покаже!...

В Европейската част на Турция обаче, на повърхността на всекидневието, в модата и облеклото — тези процеси все още не са така драстично видими. Въпреки че в Истанбул и Анкара през деветдесетте години, ислямистите печелиха на два пъти общинските избори — все пак не можаха да се задържат на власт, сякаш отстъпиха за малко, за да се организират по-добре, да пръснат още по нашироко ислямските чувства у народа на Турция и да предприемат ново неизбежно настъпление.

Защото почвата на исляма в Турция е готова — разорана от вековете, напоена с успехите на Империята, пригодена сякаш за мисленето и просмукана в традициите на хората. Навярно в това отношение бъдещето на Турция ще зависи до голяма степен и от отношението на Европа към Турция, както и на САЩ към Турция. Последните събития само от преди няколко месеца обаче показаха, че Турското правителство набра сили и се противопостави по един стъписващ начин на страната, на която днес никой открито не смее да се противопоставя — САЩ... Тяхното отношение към Турция или ще я капсулира и с лекота върне към Ислямските ценности във всичко и навсякъде, или ще продължи процесът на приобщаване и модернизирание на Турция към онова, което наричаме все още Европа.

Странна и интересна в това отношение ми се вижда идеята — нашите помаци българомохамеданите да станат онзи кордон и от турска страна и от българска, който да се опита да примири, ако това изобщо стане възможно — слапея на фундаментализма, който идва от Анадола и от по-далече, с цивилизационната характеристика на Балканите, на Християнството, а оттам и на Европа. Такава е видимо и мисията, която е пригласена геополитически на България в следващите десетилетия, а може би и векове.

Каква ще бъде цената на този санитарен кордон, който съдбата ни е подготвила? Дали след стотина години, притискани от европеизма от една страна и от ислямизма от друга, ние няма да се превърнем в нови наследници по дух и манталитет на тези хора, които с такова любопитство сега наблюдаваме, събрани на този огромен човешки харман, наредени по възраст, навити като баница...

В празното пространство, в средата на тази човешка баница — вече не танцуват само годениците, там има вече още две-три двойки — братовчедите...

Към три часа сутринта кръгът ще е достатъчно разширен — бабите отдавна са отишли да спят, малките деца също, старците от последните редове и те — нагледали се, порадвали се на празника. Там ще останат най-младите, най-жизнените и колкото нощта пада, толкова падат и погледите на баби и майки, толкова тукашните младежи, омесени с нашите девойчета и юнаци от Карнобат стават като младите хора по цял свят, когато са скрити от погледите на мърморещи родители...

Ала което беше изумително, което дълбоко ни отличава от тези хора е алкохолът, или по-точно отношението към него. Цял ден днес сме на годож — нито една капка алкохол не се предложи. Никъде не се видя някой да пие, освен двама трима юнаци от нашите — вече завършили училище членове на музикалното карнобатско съзвездие, на които яко им се услади бирата... До единадесет часа вечерта, докогато и ние седяхме на онзи харман да гледаме какво се случва и какво не — нито един човек не беше близнал капка алкохол. С едно единствено изключение — наш изселник от последната туристическа вълна — един як турчин от Русе, с техническо образование, който като разбра, че сме там, веднага се залепи за нас... Беше пил. Той един единствен. Наше чедо, какво да го правиш? Ние сме си го отгледали... Дойде от съседния град — Хайраболу — град от типа на Троян, Трявна, Етрополе или Карлово... Там бил назначен да ръководи техническата служба в общината, говореше перфектен български...

— Знае ли добре турски? — попитах стоящия до мен кмет на това градче Рифат Гизелочак.

— Не — отвърна ми той... — Много лош турски език говори, но е добър работник...

Самият Рифат е високообразован турчин, роден е в Германия, там е учил, там е завършил висшето си образование. Европеец по мисъл, по поведение, по нрави даже... Върнал се беше в Турция и станал кмет...

Хубаво е за един град да има образован кмет... Той беше въвел по немски образец изнасянето на боклука и събирането му в задължителни чували, както това е в Европа. И с това си беше навлякъл неприятности, защото нарушил традицията на вековете. Не отстъпил. Когато се разхождахме по улиците на неговия град — те блестяха от чистота, така или иначе своето Хайраболу той беше го европеизирал. И с въвеждането на нови архитектурни форми, характерни за Европа и за Германия — много от обществените сгради, издигнати по негово време, бяха чисто европейски.

Рифат е с дълга, изящна ръка, с дълги пръсти и два пръстена на тях, със скъп служебен Мерцедес — кметски, той не е от нашите българомохамедани, но е приятел с тях... Съседни градове са, общуват си... Нищо ориенталско не се долавя в него... Това, което ме изумява, бил е толкова години в Германия и не се е научил да пие. Ни шнапс, ни

даже бира. Да не говорим за уиски или за водка... Наско — кметът на Карнобат, в една от вечерите, които прекарахме в Каавето — налива от своята прославена карнобатска ракия. А бе, Наско, такъв огън в уста слага ли се? Та Рифат — поиска още по-малка чашка от ония напръстничета, донесоха му, близна, и до там...

— Никога, казва той — не бил изпил повече от една чашка...

На другия ден се запознаваме с жена му и детето — красива туркиня, модерно облечена, детенцето сладко, като всяко дете на 2–3 години...

За годежа бе дошъл и един от роднините на момчето. Този, който срязва пръстена. Тежък човек, богат, образован. Той има голяма счетоводна къща, завършил е икономическото си образование в Истанбул... Види се, че го бие парата и едно цивилизовано самочувствие, което нито за миг не изби в простащина. Както между впрочем това трябва да се каже за целия ни престой там и за всички, с които имахме приказка... Аз нея зная друг по-истински белег за цивилизация от този, да се правят работите така, че никъде в нищо да не избива простащината.

Та през цялото това време на нашите обиколки и престои в тази тракийска част на Турция, ние всъщност видяхме само двама от новите пришълци — единия от 1998 година — висок, здрав мъж от Търговище с момченцето си. Той ме позна и дълго ме разглежда аз ли съм не съм ли, и онзи, Русенеца — дете така храбро си беше пийнал и като ни намери в деня на годежа, не се отлепи от нас... Него видимо го друсаше носталгията...

Той именно ми се оплака, че всичко му е наред — само гдето се чувствувал малко самотен... И че малко или много подчинените му от общината в Хайраболу — все не искали да му се подчиняват — смятали го за българин...

Ала му помагал кметът. В Турция така било — обяснява ми той — каквото каже кметът, това става.

Нашият разговор с него беше очевидно проследен от един от братята. И той му се скара — кой те е притискал, защо да си самотен?... Защо заблуждаваш хората?

Русенлията се разтревожи — това обвинение да не се отрази на отношението на кмета към него...

— Не сте го разбрали — намесих се аз — не се е оплаквал... Включи се и Наско — друг беше смисълът на думите му... Хората говорят перфектно езиците си и не се разбират, камо ли ние и те — на нашия стародавен български, да не сбъркаме някъде крачките...

Рифат мълчаливо и с достойнство слушаше този спор — после го потупа по рамото и му каза — не се безпокой, гледай си работата...

Русчуклията чак тогава се успокои...

Нашите българомохамедани, както и турците, които им бяха на гости, могат с часове да стоят без да пият, без дори да има сложена трапеза. Ей така сядат си на един тарпазан, на един чардак и си безметежествуват. Гледат небето, гледат пътя отпред, ако има такъв, гледат слънцето, ако е през деня, пред тях най-много чай — друго нищо...

Като така не пиете — питам, какво правите в дискотеката — въпросът ми е към нашия помощник шофьор с изключително красивата си съпруга, с която след годежа бяха ходили на дискотека...

— Е, как какво — пита ме и той. — Каквото се прави и в България...

— Какво — питам.

— Ами танцува се, пие се...

— Какво — продължавам анкетата си аз, като човек, който е решил да прекарва остатъка от живота си в дискотека, та сега гледа думичка да не изтърве...

— Главно уиски се пие.

— И до кога стояхте в дискотеката?

— До четири часа сутринта...

— Този разговор го водим в осем часа сутринта. Не е препил Амет — няма да те гледа като нашенски тийнейджър, цяла нощ наливал уиски в несвикналия си корем или пък направо се друсал с опиати... Още по-малко красивото му момиче... Вилген...

Заглеждал съм се в българската демократична младеж на излизане от дискотеката сутрин към пет часа. Пиянство дълбоко е обхванало бъдещето на нацията. И момчета и момичета. Ако няма проблеми, пък и да има, те ги преодоляват със завидна лекота. Едно „изчукване“ може да стане и на най-близката маса, ако има паметник наблизо и там може да стане сексът... какво като минават хора и ги

гледат... Много важно... В такъв час и младежът и девойката могат да кажат майната му... на всичко. И го казват...

Тая попара, която тъй небрежно демократично дробим, ще има да я сърбаме нататък...

Тука както виждам нещата си имат своето място и своята мярка. И това е цивилизационно кръвосмешение...

[1] Дни преди да бъде отпечатан този пътепис научих от проф. Д. Дойнов, че Сабри бей е станал кмет на града. Честито! ↑

* * *

Начинът, по които действуват четиримата братя, които ръководят общината — Ахмед, Селим — който е кмет, Соат, и Ниат, е труден за разбиране. Как си поставят задачите, кой ги поставя, как се уговарят и разбират — като една шевна машина са — единият е иглата, другият е конецът, трети движи иглата, четвърти бута платното — факт е, тия хора не показаха нито миг умора, нито миг хаос или напрежение в огромната работа, която свършиха — особено в деня на годежа и на празника след това. Никакви забележки, никакви препирни, никакви гафове... Да каже човек — направо невероятно.

Ние да бяхме — това щяха да са ръкомахания, то щяха да са нареждания, то щяха да са мърморения — пак ли аз, това не е моя работа и пр. Изрази, тъй характерни за българските битови отношения. Тук няма... Йерархията, която никак не можеш да я познаеш е съвършено подредена и се следва безотказно...

Един слиза от една кола, в нея влиза друг. Един поема рейса, след него сядат втори, първият отива да върши друга работа. Това пролича особено на следващия ден, когато започнаха да прииждат хора от къде ли не за празника на общината...

Празникът се прави на една голяма поляна, до едно военно поделение. Това военно поделение на НАТО беше твърде добре опаковано — с телове, с шипове, с огради всякакви и с войнишки автомати, заели всяко камъче и височинка. Тук и пиле, дето се казва, отгоре над поделението, ако реши да прелети, ще му бъде прегледана перушината, да не би да носи някакво оръжие за масово поражение, каквото американците толкова упорито търсиха месеци наред в Ирак.

Гледката сега е по-различна. Заедно с Мерцедесите и Рената на висшите началства, които са дошли от областта, заедно автомобилите на кметовете, заедно с рейсовете, докарали по-втората и трета ръка хора — на поляната се е оформила гледка, каквато поне аз никога не съм виждал...

Непознатото са стотина трактори — мощни машини, с големи ремаркета отдира им... В ремаркетата са се накачили баби, дядовци, по-млади, най-млади, деца... Десетина-двайсет души може да вози

един такъв трактор... Когато и ние се явяваме на терена — всички тия трактористи са заели местата си. Дали превозването на населението е започнало още през нощта? Не е изключено. Докато ние с Наско си изпихме напръстничето с кафе, докато го повторихме, докато се появят всички областни началства заедно са каймакамина — един млад, по ризка — единствено той беше без костюм и наша българска милост, всичките тия хора бяха заели отдавна място върху голямата поляна. Ето как — както казваше моята студентка Нери Терзиева. Тракторите, заедно с ремаркетата, се бяха наредили в огромен полукръг — повече от полукръг. Държаха две трети от кръга — с носовете на тракторите навън, с ремаркетата навътре в кръга. След това върху ремаркетата бяха поставени покривала — чергила, каквито някога селяните поставяха върху нашенските каруци. Само че тия са от хубав син плат... Тук се нагледах на наистина турско синьо — а не сурогат като нашенското българско синьо, колкото и за демократично да се имаше... И тези покривала бяха големи, като тунели, наредени едно до друго... Под тях — хората... Място за всеки няма в ремаркетото, та задните капаци на ремаркетата също бяха спуснати — под тях — бяха насядали децата. Пет шест, седем хиляди души може да бяха. За по-първата ръка хора бяха вдигнати трибуни. Също тъй добре покрити отгоре със синя тента — със седалки също като нашите, когато началства ще гледат представление на открито... Или като временните трибуни на конни състезания. Там, на първите редове, бяха седнали мъжете и гостите — на задните редове жените им...

Дистанцията от миналото разбира се и тук се чувствуват, но много по-приглушено, много по-затихващо...

Има си нещо ориенталско разбира се и в тукашните тържества... Малко преди да се даде началото — ние с Наско обикаляме извън кръга да видим като как там е подреден животът... Алеи точно като на нашенски панаир — една масивна туркиня показва гърдите си доста безцеремонно и необичайно — достатъчно разголени и без това и достатъчно големи, за да примами Наско да вкара една футболна топка в една врата от четири метра. Врата, на която самата дама застава да пази...

Ако вкара гол — казва тя — няма да плаща нищо, но ако тя спаси удара му — ще си плати таксата. Наско се оказа, че освен о.з. полковник, е и футболист — тактично чуква топката, тя си влезе във

вратата — девойката обаче зае обратната позиция, която ние не одобрихме. Отминахме.

И друг път съм го виждал и в чужбина и в България. И ние българите, видим ли чужденец, за големи гяволи се пишем, а него все за абдал възприемаме. Той да бъде минатият, ние гявоleta.

Оставихме дамата с големите, разголени гърди да протестира.

По-нататък малка масичка, на нея наредени кутии с цигари — плащаш им една кутия и хвърляш с един малък обръч като гергеф. Ако падне върху цигарената кутия — получаваш две, ако не падне — губиш.

Много по-истински са агнетата, които в големи и подредени като на събора в Рожен палатки с маси вътре, със столчета — се въртят пред очите ти на шиш. Ледена бира зъзне в големи сандъци, пълни с лед или направо в хладилници, докарани до тук, включени в кабели, лазещи по земята. Може десетина и повече да бяха принесените рано сутринта в жертва агнета. Големи колове пронизваха телата им и топяха мазнинката, с която после ги обливаха майсторите на чеверметата...

Седнахме — поръчахме си на български по една порция от апетитното агнешко, по една бира — собственикът на това временно ресторантско съоръжение се зарадва, че сме българи, тури малко повече от агнешкото — за армаган да го носим, както той се изрази. После застана прав до масата и ни запита от къде сме. Запитах го и аз — той откъде е. Не беше от Галата, нито от другото село... Беше от Разградско... Но и той, по-точно дедите му дошли от България, все в онези времена, размирните — „Морабето, когато било“ — ... както той се изрази.

Точно тъй съм запомнил да казват някогашните стари хора по моя край, когато по някакъв начин искаха да обозначат Априлското въстание кланетата и опожаряването на Ново село...

Какви дълбоки следи има в паметта на поколенията, каква сила е народната памет. В моето село има една вече напълно безлюдна махала — Гробът. Стотина и петдесет, може да са и двеста къщи — в тях вече не живее нито един човек. Гробът на един турчин е бил тук, преследвал моите земляци чак до планината по време на Новоселско-Кръвенишкото въстание. Тук убит, тук му бил гробът, тъй кръстили мястото и моите съселяни, когато после се заселвали тук. Но цивилизационните процеси изгониха моите земляци от тук, пръснаха

ги из Тракия и в Добруджа, сега къщите им стоят празни, зяят паднали вече, нестопанисвани стени, обори срутени, мечки и лисици, порове и змии вече са напъплили навсякъде...

Поканваме земляка да седне... Не — благодари той като слага ръката на сърцето си после на челото си — в знак на дълбока благодарност за поканата — има работа да върши, макар че под навеса сме само ние двамата...

Ала и той е развълнуван от срещата и иска да ни почерпи по една бира... Как да му откажеш, земляк! Срещнали сме се толкова далече от България. И той изкомандва младото момче да намери две, ама ледени бири. Защото жегата вече се въззема...

По-нататък са разположени сергии с обувки и ЖСМ-и — втора ръка и трета ръка — ала пет пъти по-евтини от тия, които нашите шмекеки продават в България.

Купувам си едно зарядно устройство за кола — струва наши четири лева, да не бяха и по-малко — все се обърквах в милионите, с които тук работят... Жена ми пък си купи за спомен хубави обувки и сандали.

Районът със сергиите е голям, като нашенски панаир — примерно като панаира в с. Борима — Троянско...

В Борима живеят в мир и съгласие с българите доста турци. Все се надявах, че от там някой ще се обади — защото цялата община знаеше, и околните ѝ общини и кметства също тъй, че са дошли българи и даже професори си водят с тях, но никой новоприселен не се яви!...

Хората от Голямата екскурзия, както някой нарече драмата на българските турци — явно не бяха останали тук, бяха отишли навътре в страната — в Бурса, Истанбул и един Бог и Аллах знаят още къде...

Едни се върнаха, други хванаха корен — трети са ни тук, ни там... Така е, когато в съдбата на хората се месят политиците...

Дамата с големите гърди беше единствения ни смут в това море от почтеност, порядък и взаимно уважение и йерархия, които владееха тук... Никакви заповеди, които да слагат ред от никъде не се чуваха, никакво мърморене не ни последва, никакви недоволства от чиято и да е било страна. Как се бяха надръстили толкова трактори, леки коли, рейсове? Бяха се наврели возилата едно в друго толкова нагъсто, че

после нашето измъкване с рейса на заден ход изискваше една наистина божия ръка...

Представям си да е у нас — що катаджии, що полиция, що свирки и ругатни щяха да се чуят. Иди разбери това българомохамедани ли са или немци... И отбелязвам отново чистотата, която се е възцарила навсякъде...

Таман на масата с агнешкото и ледената бира седнаха помощничките на Наско — Маргарита и Мария — златното зъбче както я кръстих, защото много малко хора съм виждал на които златната коронка така добре да им стои и да ги разкрасява, и ни повикаха.

Официалната част вече започваше. Те не можаха да изпият поръчаната бира, землякът от Разград не поиска да му я платим.

Дошла и заела място на трибуната беше и жена ми — назад в позадните редове заедно със съпругите на четиримата братя... все жени от сой, все умни, съобразителни и знаещи какво и как да свършат...

В средата на голямата поляна — тичаха деца. Както навсякъде. Понеже силно напече, а нашата трибуна беше поставена така, че слънцето биеше не в очите, а в гърба на голямата синя покривка над нас — деца надойдоха и насядаха по тревата отпреде на нашата официална трибуна.

Да беше у нас, да се доближат толкова до началствата, отдавна щяха да бъдат прогонени. Сега в България, началствата, дори най-ниските и нищожните се пазят от полиция и много повече, отколкото по онези тоталитарни времена.

Поляна като поляна. Голяма колкото петнадесет стадиона турени един до друг. Оградена, както стана дума, отвред с палатки, навеси и трактори. Едно огромно човешко колело, в средата празно...

Точно там вече е заел място оркестърът. Нашите юнаци, навлекли вече дебелите си български, по-точно карнобатски народни носии, са на съседната трибуна... Там е и нашият оркестър и нашите две до този момент с нищо не изявили се естрадни певици. От турска страна художествената част ще се представлява от деца — десетина-дванадесет годишни.

Лумна техният оркестър, писна зурната, ще спуска и без това напеченото небе, удари тъпанът. Започва се, каквото има да става вече, ще става. Вдигна се от мястото си кметът, който до сега занимаваше

високите си гости, отиде на средата на този голям кръг — там беше сложен микрофонът — с две три думи откри празника като съобщи и за българските висшестоящи гости и на българската танцова група, разбира се. Както му е редът, преди това съобщи и за турските високи началства, които бяха зачели празника на общината. И толкова. Няма речи за успехите на страната, за нейната сполучлива външна политика, за високия авторитет, които тя има в САЩ или в Европейския съюз, нито за състоянието на преговорите, които още не са започнали, ама скоро ще започнат, нито за най-успешното поредно правителство, което най-демократичната партия в страната е излъчила... Просто да ги съжалиш, какъв жалък политически и всякакъв друг живот водят общината и държавата.

Скромно се прибра Селим, съпроводен от ръкоплясканията на тракторите и ремаркетата... Неговото място зае певицата. Спри, о миг... Естрадната дама е дошла чак от Истанбул, телевизионна звезда била... Час и петнадесет минути ходи по тревата напред-назад из сгъстения човешки обръч, затичва се, спира се, тръгва тържествено и царствено, после пак смяна на ритъма на движенията. В промеждутъка от тия движения, оправяше непрекъснато блузката си така, че да се види, че тя има и нещо друго, освен микрофона в ръцете си...

Чуждото и тук е винаги по-добро. Прав е бил, хиляди пъти е бил прав Исус Христос, като е казал, че никой не е пророк в родното си село. Ала тая мисъл на Христос не само ние българите сме я добре усвоили. Макар и да не са християни и тук, и навред по света, хората са разбрали великото прозрение на светеца.

И моите земляци като наближи празник, току поканят звезди от София — от девети, че и по-нататъшен порядък, ама като идат в провинцията до една се изживяват като Лили Иванова, ако не и като нещо повече. И искат пари, не си играят. И нашите дават, също не си играят.

Няма да се излагат, че са бедна община и цяла година не са пусkali уличното осветление, я...

Народът търпи в жегата и слуша. Все пак това са отломки от българската душа, а тя открай време владее изкуството на покорството и търпението. Идва певицата пред нашата трибуна, то бяха заучени хватки и движения, каквито всяка певица по света владее, то бяха пози, то бяха призови за аплодисменти... Може и да хвана мускулна треска

от тичането по безкрайната зелена морава, защото по едно време приключи своя гастрол.

Предната вечер гледах една турска актриса, водеше концерт по телевизията. Да ти види окото женска красота. Чак жена ми я призна за изключителна красавица... Тая да беше дошла — не час щях да я слушам и гледам, ами гроб бях готова да си изкопая тук.

Дойде редът на децата. На тия мили малчуганчета, които ще играят турски хора. Тия хора са бамбашка работа — нито са кючеци, нито нашенска ръченица, нито да речеш са познатите стъпки на хоро. И те омесени. Такива са едни, като че ли тийнейджъри се люшкат и блъскат — не схванах стъпката, не схванах ритъма, ала това си е за сметка на моята неграмотност. Такива хора не бях виждал до сега и още веднъж разбрах, колко малко се познаваме като съседи, колко поразии е правило и прави това — да не си добре с комшията си.

Децата си бяха деца и половина. Хубави дрешки, от силно синьо, до силно червено. Ала и синьото и червеното някак си опитомени и играта им извиква всеобща радост и възторг у всички... Браво, деца! Браво сръчни крачета...

Тяхната програма е кратка, за съжаление. Те не идват от Истанбул като певицата. Още не са ги показвали по телевизията...

Идва ред на нашите изпълнители. Докато се пригласят танцьорите — ще пеят две от певиците ни. Оказа се, сега пък, че на тях не им работи уредбата. Дали нарочно някой я повреди, дали случайно стана белята, кой да ти каже. Като поопознах тези хора тук, за нарочно и дума не може да става. Ама ха де — фактът си е факт. Нашето момиче пее твърде добре, но уви, без уредба, гласът ѝ направо се губи, като че ли попива във въздуха. То, милото, направи единственото умно нещо, което се прави в такъв случай — обиколи целия кръг в непосредствена близост до хората, та поне да чуят хубавия ѝ глас, пък от там нататък, другото е Божа работа.

И с втората ни певица тъй дойде работата. Уредбата пак не издаде звук. И тогава нашият оркестър си даде форсата — присъедини се там, където трябваше да бъде плейбекът, и тогава като се емна акордеонът, кларнетът, китарата, тъпанът като заотсича, от трибуната ти иде мерак да рипнеш и ти да пипнеш микрофона... Справиха се... Измиха си очите като ансамбъл.

Море, не се е докрай изкалпазанил българинът. В никакъв случай...

Изкалпазаняват се в България само тия, които все коват светлите й бѣдници.

Нашата певица пее, та в душата ти бърка. Бива си ги момичетата. Карнобат, Карнобат, ама ето го на, дори без да се ровя в историята му, ще кажа — и той е дал нещо на света. И продължава да дава...

„Уредбата“ все тъй се обажда от време на време, после пак заглъхва и зачезва. Ту уредбата, ту оркестърът без уредба — ту певиците ни с усилвател, ту певиците ни без усилвател...

Няма освирквания, няма смях и подигравки. Добри, кротки хора, благодарни на това, което им е дал Аллах...

Певиците на два пъти идваха до нас със Наско — очите им на четири — голям ли е резултат? И тогава виждам — Атанас не напразно е бил полковник. Знаеше през цялото време на пътуването ни как се ръководят хора, как се подкрепят в трудни моменти, как се дава дух, когато изобщо го няма... Той се усмихва, казва им, че всичко е наред — момичетата добиват кураж, гласът им покорява тишината на уредбата...

Справиха се и танцьорите ни — да се играе хоро, стъпки да се подреждат, и то не на сцена, а на неравно място, върху трева, която все иска да те препъне, фигури да се вият. Какъв по-голям професионализъм?... Акордеонистът, който унищожи снощи доста голяма част от бирените запаси на общината, е турил акордеона върху якия си бирен корем, до него кларнетистът, китаристът — оркестър за Златния Орфей става от тях...

Че като се подкараха онези нашенски хора, като зачепкаха... А пече, като в Ботевия Хаджи Димитър пече. Слънцето — сърдито, като оковано е горе на небето, и не пошавва... Стъпката е подравнена, макар че земята под краката им не е, пот тече от челата на хороводещите. Както казах, в тия тридесет градуса жега, са навлечени с абички, с потурести гащи, с навои и навуца на краката, с калпаци... Държат! Достойни! Няма да се излагаме заради една жега...

Че дойде кулминацията. Двама от нашите пипнаха българското и турското знамена — и с тях сред хорото. Че като ги завъртяха нашите играчи, че като са развяха едно до друго, едно в друго знамената... Да беше жив Захари Стоянов, доста щеше да се диви на тази толкова

необичайна и красива гледка — две знамена вечно приемани за вражески и ненавиждащи се, сега рипат едно до друго, под великите звукове на Дико Илиевото „Дунавско хоро“!

Апотеоз — щеше да каже Захари.

И щеше да е прав!

Ала апотеозът не свърши до тук. Занавлизаха в нашето хоро и местните деца, омесиха се чалми и калпаци, но не във война и кръв, а в хора. Българско, турско, българо-мохамеданско — както искате го наречете. Беше хоро, над което се виеха двете национални знамена на две драматично враждували, векове наред държави. Нещо повече, двете трупи, с двамата хороводещи, с двете национални знамена в ръце, се емнаха да обикалят целия стадион. И всички, българи и турци, станали прави, ръкопляскаме. И аз гледам и не вярвам нито на очите, нито на ушите си! Това, което сега става на зелената морава е още едно доказателство, че народите са създадени не да се насъскват един срещу друг, а да правят такива празници. И знамената им тъй да се кръстосват едно с друго, когато хора се друсат...

Ето, че можело и друга работа да вършат знамената. Бога ми, това беше забележителна гледка...

И така опираме до един болен въпрос — да се забравя ли миналото или да се помни... Мнения се чуват всякакви. И пари се дават за мнения всякакви. В същото време пред взора на всички ни е примерът на други две страни, които също тъй много омраза са посяли помежду си, много кръв са проляли, а ето ги на — днес друг урок ни дават... Германия и Франция... Да, те не са изхвърлили от учебниците си по история всичко, което ги е правило врагове. И не бива да го изхвърлят. Както не бива да се разрушават паметниците, каквито и да са те. Както не бива и мавзолей и други сгради да се разрушават.

До преди десетина години само, имаше бол мераклии да съборят двореца в София. Отподир пък други — те успяха, по-демократи се оказаха — събориха Мавзолея. Всяка история, всеки паметник има свое място и то трябва да се пази. Ако паметникът е въздигнат от лоши хора и в лоши времена — чрез него урок може да се дава на живите — какво повече не бива да става в живота и съдбата им. Ако пък доброто е вградено в основата му — да служи за поамка на човеците.

Няма лош паметник. Има добри или лоши тълкуватели на историята... Пък и едва ли е добър урок онзи, който преиначава

историята, или се опитва да я пренаписва... Историята си е история. Тя може и трябва да се учи такава, каквата е била и въпреки това да не сее омраза. Тя е само част от възпитанието на хората, но то включва и днешния им ден, и утрешния. Какво ще спечелим, ако отново се намразим с Турция? Абсолютно нищо. Какво ще спечелим, ако си знаем и помним миналото, но се откажем, то да ръководи бъдещето ни. Много ще спечелим. Бъдеще ще спечелим. Приятелство и взаимопомощ ще спечелим. И съседни... Но не само.

Ще накараме на всичко отгоре онези от европейците, които нас, хората на Балканите, все ни смятат за някакво страшилище и за полудиваци, за барутно буре, за етническа кръвопроливница, и току ни внушават, че все нещо имаме да уреждаме, и все се набутват те да го уредят... Ще ги накараме да замълчат, защото от тия им опити да ни оправят, конфликтите на Балканите вместо да намаляват и да затихват, в огнища са се превръщали. И неведнаж до кръв са ни докарвали...

Долу на тревата още се вие това смесено хоро на хубавия, на човешкия комшулук. Празникът, дето го организираха така миролюбиво и с почит към наша милост Селим и гостите му, продължава. И където и да минат, из целия кър от народ двете трупи с двете знамена, след тях освен ръкопляскане, се чува едно продължаващо Машшаала.

При тая гледка няма как — цялата общественост е станала на крака. Покривалата на ремаркетата и те са надигнали глави. Всички ръкопляскаат. Апарати щракат. Телевизионни камери, най-нов и скъп модел, се навират между танцьорите и ловят миговете на това забележително приятелство.

Аз съм готов и сълза да капна върху новия си панталон.

Да кажа, че с нашето тръгване, празникът до известна степен секна, е излишно. Половината народ стана да ни изпраща. Началствата също тъй напуснаха сенчестите си навеси и тръгнаха след рейса. Вървяха след него, докато се провираше като змия между наредените една до друга коли, докато стъпи на пътя.

Както с извадени сърца ни посрещнаха, тъй с извадени сърца ни изпратиха. Е, как да кажеш лоша дума, като няма от къде да я извадиш. Как да не наведеш глава в благодарност, след като тая благодарност те е направила повече човек.

Уроци, много и хубави уроци по човечност получихме. Едни ръце се протягат да ни пипнат за последен път, други ръкомахат дълго и неуморно, докато автобусът ни изчезна зад първия завой...

Довиждане, Черкез Мюселим. Довиждане, добри хора!

* * *

Скоро щеше да се мръкне, за това тръгнахме. И защото Ниат трябваше още тази нощ да ни закара до Карнобат, да се върне в Черкез Мюселим, моторите да си отдъхнат някой час, ако остане такъв, после с някой друг от братята машината да потегли цо своя редовен курс за Истанбул...

Пропускам, както може да се досети читателят, някои редове, които не до там правят чест на българските митнически и гранични власти. И че онова, което се говори за тях не е съвсем невинна шега.

Какво да се прави, живеем във време, когато „без чест ли си, прави ти чест“.

Какъв шофьор е Ниат! Няма да те люшка рейса, няма да те сяпа. А го чакат 400 километра на една страна и още толкова на друга. На българската граница, след като минахме и митницата, Ниат спря. Помислихме си, че по негова си шофьорска някаква работа отиде. Оказа се, че тук имало добро кафене, той поръчал на всички ни кафе. И го платил... Имахме пари ние всички за по едно кафе останали. Но малко са хората като него, които освен пари, да имат и душа да отделят за човешината по този начин.

И пак нощ, и пак път... Само че този път по-различни. На нашата младеж ѝ се допя. И на всички ни се допя. И пояхме стари песни, македонски, патриотични. Забравени...

Трудно се гаси душата на един народ... Нито петдесет години стигат, нито осемстотин дни.

В Карнобат беше превалила полунощ, когато спряхме на площада. Народ дошъл, да ни посрещне.

Майките и бащите — децата си, общинската власт — общинските началства. И публика друга имаше. И ресторантът светеше пригласен.

Ние по-старите, заехме местата си в ресторанта. Заедно с Ниат и двамата му роднини. Насилваме ги да вечерят. До сутринта няма да издържат. Нейсе, кандисаха. За пръв път позволиха ние да платим нещо от разходите, които те твърде обилно правеха през всичкото останало време за нас.

А в това време вѣн — какво да видиш. Един от юнаците побол българското знаме на пояса си и повел хоро. Нашите младежи се налепили на хорото, до тях майките и бащите им...

Вятърът е поизлязъл малко и той на нощен теферич — да повее над площада и да охлади нагорещените плочи. Българското знаме най-обича такъв ветрец. И на пояс да седи побито. И хоро да води И не само да се вее, но отвреме на време да поизплющява за кеф и национално самочувствие. Акордеонът ситни стъпките на хорото, в такт с него запяват всички.

Е, български край! Хубав край. Патриотичен край.

Дано е лек обратният път на Ниат, дано са бодри очите му. Дано са бодри очите на всички, които мислят да шофират автобусите на нашите българо-турски отношения пък и не само с тях, а и с балканските и всички други народи по-нататък.

P.S. Този кратък пътепис няма претенции за изчерпателност, още по-малко амбицията да открие и разкрие процесите — твърде сложни в същност, които в религиозно и светско отношение протичат в съседна Турция. Той просто иска да покаже живота на българомохамеданите, в Южната ни съседка, добродетелите, които те са съхранили във вековете, като в същото време не са останали в страни от пътя на големия свят, а вървят към Европейската цивилизация, запазвайки при това своите някогашни човешчини. За тези човешчини, тъй лесно губещи се у нас, написах основно този пътепис.

Той не поставя нови проблеми и въпроси, но открива истини, които вече са ни малко познати и които ни правят повече приятели, а не само съседи.

Май 2003
Карнобат — Черкез Мюселим

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.